

HLUČÍNSKO

Vlastivědný časopis Muzea Hlučína

Téma roku 2022

12. ročník - 2022 - číslo 2

Voda

a Společnost přátel Muzea Hlučína

/ Rozhovor o vodě na Hlučínku / Plány na vybudování přehrady na Hlučínku /
/ Potok v Kobeřicích – krajina vzpomínek / Alfons von Rothschild (II.) /
/ Dolní Benešov /

PŘEDPLATNÉ ČASOPISU

Máte zájem získávat časopis přímo do vašeho domu? Nechcete, aby vám uteklo jediné číslo?

Zaregistrujte si u nás předplatné časopisu Hlučína na dobu jakou si zvolíte.

Registrace:

- osobně v Muzeu Hlučína na hlučínském zámku
- telefonicky na tel. č. 595 041 617
- e-mailem na info@ic-hlucin.cz

POKYNY PRO ÚPRAVU PŘÍSPĚVKŮ:

Rozsah příspěvků a technická kvalita obr. příloh:

max. 5 normostran v textových editorech Word 6.0, Word 97, Word 2000, popř. jiných. (řádkování 1,5), max. 5 ks obrazových příloh (fotky, mapy, grafy...) kvalita pro tisk (min 300 dpi) nebo skenovatelná předloha

Podoba citací: Citační norma je uvedena na webu Muzea Hlučína: <https://www.muzeum-hlucinska.cz/informace/citacni-norma-casopisu-hlucinsko/36>

Způsob odevzdání rukopisů: Články, prosíme, odevzdávejte zásadně v elektronické podobě na flash disku nebo e-mailem (reditel@muzeum-hlucinska.cz)

HLUČÍNKO

Vlastivědný časopis Muzea Hlučína

12. ročník, 2022, číslo 2

Vydává: Muzeum Hlučína, příspěvková organizace, za spoluúčasti Společnosti přátel Muzea Hlučína

Redakční rada: Mgr. Metoděj Chrástecký (předseda),

doc. Mgr. Aleš BINAR, Ph.D., Mgr. Jan Gromnica,

PhDr. Ondřej Haničák, PhDr. Jiří Jung, Ph.D.,

Mgr. Zdeněk Kravar, Ph.D., Mgr. Radim Lokoč, Ph.D.,

PhDr. Jiří Neminář, Mgr. Marek Skupien

Jazyková úprava: Mgr. Michaela Lokočová

Grafická úprava: Mgr. Vladimír Kotek

Tisk: RETIS GROUP s.r.o.

Adresa redakce a administrace:

Muzeum Hlučína, Zámecká 286/4, 748 01 Hlučín

tel.: 595 041 617, 595 041 337

e-mail: reditel@muzeum-hlucinska.cz

Evidenční číslo: MK ČR E 19916

Identifikační číslo: ISSN 1804-6967

Uzávěrka příštího čísla je 31. března 2023

Za obsah článků zodpovídají autoři.

Vyšlo nákladem 600 výtisků.

Foto – přední strana obálky: Hošťálkovice, celkový pohled s řekou, světlotisk, dvacátá léta 20. století; zadní strana: Jedinečný záběr na střikající Neptunovu fontánu v zámeckém parku v Šilheřovicích, fotoarchiv Muzea Hlučína

Obsah

Voda nám nastavuje zrcadlo... Metoděj Chrástecký	3
Rozhovor o vodě na Hlučínku s Adrianem Czernikem Radim Lokoč	4
Plány na vybudování přehrady na Hlučínku Aleš Binar	8
Odstranění hraničních kamenů od toků Opavy a Odry Jiří Neminář	10
Potok v Kobeřicích – krajina vzpomínek Marie Kubánková	12
Postava vodníka v německy tradované ústní slovesnosti na Hlučínku Irena Šebestová	15
Komplikace první pozemkové reformy na Hlučínku Ivana Maloušková	17
Chalupki - z historie obce Kamil Kotas	20
Životní osudy Dr. Alfonse von Rothschilda (1878-1942) / 2. část / David Devon, Jan Gromnica	23
Restaurování sochy sv. Jana Nepomuckého Tomáš Skalík	28
Památník sv. Ignáce a sv. Barbory ve Velkých Hořticích	28
Z činnosti muzea	30
Proměny: Most u Kolečkova mlýna	32
Literatura Zdeněk Kravar	33
Dolní Benešov Marek Skupien	33

Činnost a aktuality Muzea Hlučína sledujte na internetové adrese www.muzeum-hlucinska.cz a na [facebook.com/muzeumhlucinska](https://www.facebook.com/muzeumhlucinska)

Milí čtenáři, držíte v rukou nové číslo časopisu tematicky opět zaměřené na fenomén vody. V minulém čísle byla řeč o vodě jako o jednom z žvlů, který bere a ničí, ale člověk jej umí zkrotit a využít k dobrému, jak to bylo uvedeno na příkladu mlynářského řemesla či rybníkářského podnikání. Staří mistři vodních řemesel dobře znali přírodní zákonitosti a ke svému poslání přistupovali zodpovědně a k samotné vodě s respektem. Bylo jim na hony cizí uvažování: „Poručíme větru, dešti.“ S důsledky tohoto přístupu se vyrovnáváme dodnes a některé procesy jsou bohužel nevratné. Voda nastavuje člověku zrcadlo a jeho odraz v něm je natolik průzračný, nakolik si jí člověk váží a přistupuje k ní s úctou. A nejde přitom pouze o narušení kvality vody tím, co vypouštíme z našich domácností, z průmyslových provozů či o chemická hnojiva, která kontaminují povrchovou i spodní vodu. Pro nedávné socialistické hospodaření bylo příznačné násilné narovnávání vodních toků, které se po staletí meandrovitě vlnily krajinou, zavlažovaly ji a vytvářely bohatou různorodost květeny i živočichů. Násilné „revitalizace“ vodních toků znamenaly mnohdy nenávratnou ztrátu bohaté fauny i flóry. Na život v okolí kobeřického potoka, kde bylo v minulosti možné vidět nejružnější vodní živočichy, čvachtající domácí drůbež, pasoucí se dobytek a vedle toho rozverně dovádějící děti hrající vodní hry, nostalgicky vzpomíná ve svém příspěvku Marie Kubánková.

Dalším necitlivým zásahem do krajiny se stala meliorace neboli záměrné systematické odvodnění polí, luk a pastvin, které zapříčinilo ztrátu spodní vody, takže se dnes sotva můžeme shlédnout na hladině našich studní. O obnově krajiny a života v ní, o které hovoří jeden z jejich iniciátorů Adrián Czernik, se veřejnost může sama přesvědčit na příkladu Kozmických ptačích luk. Jde o jednu z úspěšných iniciativ, za níž stojí nezměrné úsilí, systematickost, vytrvalost a nemalé finanční prostředky. Obnova se pomalu daří, bohužel mnohdy je návrat k původnímu stavu nemožný.

Říční tok jakožto geograficky určenou neměnnou konstantu, která odděluje břehy a obyvatelstvo na nich žijící, vnímá člověk od nepaměti. Z toho důvodu se tato přirozená linie stává hranicí oddělující panství, církevní správu, státní území apod. Řeky Opava a Odra, které na území Slezska tvořily hranici mezi pruskou a habsburskou monarchií jsou toho příkladem. Aby bylo na první pohled zřejmé, kdo je tady pánem, bylo zapotřebí je lemovat hraničními kameny. Ty se poté, co řeky přestaly být hranicí, stávají předmětem nacionálních vášní a k jejich uklidnění přichází iniciativa mající za cíl odklidit je z očí, jak píše ve svém příspěvku Jiří Neminář. Je až bizarní, jak lidé mezi sebou staví hranice a jak pracně je pak boří. A řeka je toho všeho němým svědkem, který toto počínání sleduje s klidným nadčasovým nadhledem.

A na závěr ještě jeden příklad lidských snah usilujících o pokoření přírody, se kterým nás seznamuje příspěvek Aleše Binara. Šlo o ambiciózní plán zřízení přehrad, jež by svou plochou zatopila přibližně území od Dolního Benešova až po Hošťálkovice a která by se tak svou rozlohou zařadila hned za největší české vodní nádrže Lipno a Orlík. Tento megalomanský projekt soudruhů na počátku jejich vládnutí měl za cíl vybudovat zásobárnu vody pro hlučínské zemědělství. To, co nakonec způsobilo, že se projekt nerealizoval, byla skutečnost, že by zanikla nově vytvořená jednotná zemědělská družstva. Tedy nikoliv primárně obava z likvidace úrodné půdy, ale ze zmaření již vynaloženého úsilí, které samo o sobě radikálně proměnilo krajinu a zbavilo ji její přírodní rozmanitosti a bohatství života v ní.

Co říci závěrem? Revitalizace přírody je náročný dlouhodobý proces, který však není možný bez změny smýšlení, včetně přehodnocení našich zažitých konzumních schémat. Je nutná osvěta, hledání a neustálé znovuobjevování sourozeneckého vztahu člověka a přírody.

Metoděj Chrástecký

Ohodnoťte nás
na portále <https://www.do-muzea.cz/muzeum-hlucinska/>

Rozhovor o vodě na Hlučínsku s Adrianem Czernikiem

Radim Lokoč

12 / 2022 / 2

Řekne-li se voda v krajině na Hlučínsku, vybavíme si nejčastěji rybníky, štěrkovny a řeku Opavu. Pokusíme se však probrat toto téma mnohem širěji, zejména z hlediska proměn krajiny a krajinné ekologie.

Zoologický průzkum nádrže Jezioro Żywieckie (Polsko), fotoarchiv A. Czernika

Začneme obecněji formulovanou otázkou: jaká je charakteristika vodních prvků a toků na Hlučínsku v současnosti a v minulosti?

Na úvod chci poznamenat, že nejsem hydrolog, ani hydrogeolog, pouze přírodovědec se zaměřením na faunu a flóru, nicméně vodní prostředí tyto skupiny významně ovlivňuje, ovlivňuje i jejich biotopy a prakticky celou krajinu. Voda jako jeden ze základních živlů se tím vším proplétá jako modrá stužka.

V současné době je většina všech toků silně pozměněna činností člověka, a to negativně. Co se pod tím skrývá?

Zásadní ovlivnění vodního režimu a stavu toků představovaly v minulosti technické úpravy toků – napřimování potoků a řek, jejich zahloubení a opevnování – betonové zdi, betonové žlebovky, zatravnovací dlažby apod. Málokdo to tak vnímá, protože jsme se narodili do určitého stavu krajiny a všechny ty potoky v obcích, které jsou rovné, zahloubené a opevněné betonem, nám připadají normální. Tento stav však není přirozený, odporuje fyzikálním zákonitostem, kdy se každý tok musí vinout, vytvářet meandry, plytká místa a tůň. Těto členitosti jsou přizpůsobeny různé druhy ryb či živočichů nebo jejich stádia. Pokud tato členitost chybí, nejsou přítomni ani tito živočichové.

Stačí vyjet někam do podhůří a do hor, kde ještě jsou příklady zurčících říček a potoků, bublajících v olši-

nách a vrbinách. Přesně takto vypadaly potoky i říčky u nás, byť jejich dravost byla nižší. Dobrým historickým srovnáním jsou i fotografie, staré mapy či katastr, kde je řeka Opava u Hlučína zaznamenána jako klikatící se tok. Dodnes je to patrné na vymezení katastrů, které nekoresponduje s rovným tokem. Jinde se v místě klikatící řeky vyskytuje štěrkovna.

Negativní ovlivnění lze vidět zejména v tom, že voda rychle odečte z našeho území pryč, takže naše krajina vysychá. Samozřejmě, některá opatření omezila záplavy, které člověku tvořily újmu a škodu. Nicméně se nemůžeme divit, když jsme překročili určitou přirozenou hranici údolní nivy a stavíme domy blíže a blíže místům, která od věků patřila řekám a potokům. Pro člověka jsou povodně pohromou, zvláště zasáhnou-li obydlí. Pro přírodu je to přirozený řád věcí a na záplavy jsou ekosystémy i značná část rostlin či živočichů krátkodobě či dlouhodobě adaptována.

Hodně se nyní hovoří o nedostatečném zadržování vody v krajině, byla však v minulosti na tom hlučínská krajina lépe?

Ano, byla na tom podstatně lépe, a to z výše popsaných důvodů. Voda v klikatících se potocích, říčkách a řekách tekla pomaleji, koryta nebyla tak hluboká. Studánky a prameny pitné vody byly téměř u každé vesnice. Dnes jdete krajinou a ani by vás nenapadlo se napít z něčeho jiného než z láhve, kterou máte u sebe, nebo se těšíte do nejbližší hospody. Přičemž i já si pamatuji, že jsme jako děti pili z různých studánek a pramínků. Vyprávění otce či dědy, jak pili vodu z míst, kde dnes teče stoka, mi přijde hodně smutné. Většina pramenů také zcela vyschla.

Kvalita vodních ploch a toků úzce souvisí s rostlinami a živočichy, kteří v nich nebo jejich okolí žijí. Co se změnilo? Které konkrétní druhy bychom zde v minulosti našli, a dnes již patří mezi vyhynulé?

Z vyprávění dědy a otce vím, že se pilo z potůčků, kde bylo hojně ryb. O racích se nezmiňují, ale dovedu si představit, že se raci mohli vyskytovat někde u řeky Moravice na soutoku s řekou Opavou, popřípadě v nějakém náhonu. Čili takový ukazatel čistoty vody asi tady byl. Ještě se říkalo, že kde jsou žáby, tak to se dá pít, ale to bych nezkoušel. Ostatně populace obojživelníků a ryb jsou decimovány agrochemikáliemi a tím, co vypouštíme z našich domácností – odpadní voda z pračky, myčky nádobí, autokosmetika, antikoncepce, zbytky léků, herbicidy, nově mikroplasty atd. V některých částech republiky jsou známy studie, kdy dochází jednak k vymírání druhů v rámci konkrétních toků, jednak k vychýlení pohlaví směrem k samicím. Tato problematika je hodně rozsáhlá a složitá.

Rybí společenstva se silně zredukovala – dříve hojná ryba piskoř pruhovaný se stal ohroženým a chráněným druhem a přežívá na nemnoha místech Hlučínska. Přitom tato ryba se používala jako nástražní ryba. Dále téměř vymizel karas obecný, kterého převálcoval invazní karas stříbřitý, prakticky úplně vymizely slunky obecné. Takto bychom mohli pokračovat dále u dalších druhů a skupin.

Čím to bylo zapříčiněno?

Problematika je ve vývoji společnosti. Člověk vždy měnil tvář přírody a uzpůsobil si ji, nicméně do průmyslové revoluce a prakticky do konce druhé světové války a kolektivizace zde mnoho druhů (od poslední doby ledové), s výjimkou velkých herbivorů, přeživalo – bavíme se např. o motýlech, ptácích, rostlinách. Ti dokázali přežít v krajině drobných hospodářů. Po kolektivizaci a socializaci venkova došlo k obrovským změnám v krajině, rozorání luk, likvidaci mokřadů, remízků, polních cest, později k masivnímu odvodnění – meliorizaci a chemizaci. Prakticky tehdy vznikla velká rozsáhlá pole, hospodářské lesy a sídla. Zbytky přírodních prvků zbyly kolem řek a v mokřadech. Změna byla tak zásadní, že spousta druhů zcela vyhynula.

Které lokality dnes považuješ za unikátní?

Mezi plochy bezlesí, které patří k mým zájmům, jsou to Koutské a Zábřežské louky, Kozmické ptačí louky a další lokality podél řeky Opavy, které nebyly přeoraný.

Co je na nich tak zajímavé?

Právě to, že se zde dochovaly ucelenější luční porosty, pastviny, které zde byly dříve hojné a jediné možné, neboť byly pravidelně zaplavovány z důvodu přirozeného řádu věcí a absence přehrad. Tímto nechci říci, že bychom měli rozbít přehradu, v dnešní době jsou důležité s ohledem na dodávky pitné vody, nicméně je smutné, že naše krajina ztratila základní funkci dostatečné akumulace podzemní vody v takovém měřítku, abychom nebyli závislí na zdrojích z jiných částí regionu. Z dlouhodobého hlediska je to neudržitelné, byť to může trvat stovky let a neprojeví se to za našeho života.

Které zajímavé lokality jsme naopak ztratili?

Prakticky všechny louky a pastviny v údolních nivách řeky Opavy. Děsivým příkladem jsou i Úvalenské louky, kde byly rozsáhlá rašeliniště s druhy po době zalednění. Lokalita byla odvodněna a zničena zemědělci a pěstiteli zelí v padesátých letech minulého století. Prakticky nejcenější plochy byly zasaženy melioračními také na Zábřežských a Koutských loukách.

Dá se s tím ještě něco dělat?

Obnovení zrašeliněných luk v našich podmínkách je málo pravděpodobné, budeme muset pravděpodobně počkat dalších deset až dvanáct tisíc let na další

ledovec. Dílčí hrazení kanálů hradítky je možné. V lesních prostorech přímo nutné. V šilheřovickém Černém lese či na Koutských a Zábřežských loukách jsou systémy melioračních kanálů, které stále odvodňují území, přehrazení vybraných částí by mohlo akumulovat a zadržet vodu. Samozřejmě není smyslem vše zatarsit a utopit, nějaká dílčí obhospodařovatelnost je také nutná, ale plochy, kde to lze provést, je potřeba bez odkladu zahradit.

Základní organizace Českého svazu ochránců přírody Levrekův ostrov z Vřesiny, kterou vedeš, se více než 25 let zaměřuje na péči o významné lokality. Které z projektů souvisí s vodou?

Od roku 1998 se staráme o přibližně čtyři hektary vlhkých pcháčovských luk, které to nesmyslné odvodňování a meliorování luk, polí a krajiny přežily. V roce 1954 bylo na Hlučínsku přibližně 2800 ha luk, a nebudeme přehánět, když řekneme, že na polovině rostly běžné orchideje – prstnatce májové, vstavače kukačky, hořcovitá rostlina – vachta trojlístá, řada ostřic. Zatímco vstavač kukačka byl vyhuben úplně, z prstnatců, které zde dle

Oprava startéru křovinořezu při kosení Kobeřických motýlích stráží, fotoarchív A. Czerníka

zápisků starých botaniků rostly v statisících, možná miliónech kusů, přežilo do dnešní doby pouze nepatrné množství. Na lokalitách, o které se staráme, jsou to desítky, stovky rostlin. Dávná sláva je však pryč, protože více než 99,9% ploch zcela zaniklo. Vachta se sbírala do výkupů – do hořkých čajů na žlučnickové i žaludeční obtíže, sběr však neznamenal její vyhubení. Problém znamenalo systematické a záměrné odvodnění krajiny.

Provedli jsme na vybraných lokalitách zahrazení některých kanálů, čímž jsme omezili odtékání vody a zvýšili hladinu a tím zlepšili podmínky pro mezofilní druhy, zejména prstnatce a vachtu. Jedná se však o malé plochy, jelikož jsme limitováni lokalitami, kde se ještě některý druh vyskytuje a má smysl tam něco se zvyšováním hladiny dělat. Dále se věnujeme vytváření drobných vodních ploch – tůní, které mají rozměry přibližně do 100–150 m² a různé hloubky většinou do jednoho metru s pozvolnými břehy. Tyto plochy slouží jako napajedla pro zvěř a na mnoha lokalitách pro obnovu a posílení populací obojživelníků, kteří se

zde rozmnožují, zimují. Mám tím na mysli mizející čolky obecné, čolky velké, komplex hnědých skokanů či vzácnou blatnici skvrnitou, která na posledních lokalitách přežívá u Oldřišova.

Využití poloparazitického kokrhele luštince při obnově trávníků a podpoře ohrožených a chráněných druhů rostlin, *fotarchív A. Czerníka*

Jsi spoluautorem projektu Kozmické ptačí louky. Můžeš nám přiblížit, jak se tato lokalita vyvíjela za posledních několik let?

Ano, podílel jsem se odborně na přípravě projektu několika etap, nicméně byl jsem jen jedním z řady lidí, kteří na tom pracovali. Nejvýznamnějšími hybateli a tvůrci jsou pánové ze společnosti SEMIX Pluso, s.r.o – zejména pak Ing. Kamil Lisal. Bez jeho nasazení a podpory jeho společníků, by tento projekt vůbec nevznikl. Má velký význam nejen pro hlučínskou přírodu, ale svým pojetím je příkladem i na republikové úrovni, kdy soukromá společnost cítící environmentální odpovědnost nainvestovala velké množství financí a energie do vytvoření mokřadů, dílčí obnovy vodního režimu údolní nivy řeky Opavy. To se v tak velkém rozsahu opravdu nevidí, a to ani v rámci České republiky. Prakticky ani velké státní organizace nevytváří takové hodnoty, i když by mohly (mají přístup k dotacím, týmy odborníků, pozemky apod.) a dlouhodobě hovoří o nutnosti zadržování vody.

Přípravy projektu byly zahájeny v letech 2005–2006, tedy alespoň z mého pohledu, kdy jsem byl osloven Ing. Lisalem o pomoc při výběru vhodné lokality. Myšlenka projektu se zrodila patrně o hodně dříve. Výběr lokality na Kozmických loukách byl jednoznačný s ohledem na to, že níže po proudu se na pravém břehu nachází cenná lokalita Přírodní rezervace Štěpán s mnoha druhy vodních ptáků a rostlin, s bohatou

faunou vážek, vodních brouků a obojživelníků. Cennost lokality podtrhuje zařazení území do Evropské sítě chráněných území Natura 2000 pod názvem Evropsky významná lokalita Štěpán – Děhylovský potok. Výše proti proudu řeky Opavy se pak nachází zbytky cenného území Přírodní rezervace Koutské a Zábřežské louky, které jsou již dávno za svou biologickou slávou rašelinných a ostřicových luk s druhy, které zde byly zaneseny v dobách poledových, nicméně stále jsou významné. Kozmické louky se nacházejí na spojnici těchto lokalit, proto měly vytvořit tzv. mezizastávku mezi těmito dvěma cennými plochami. To se myslím povedlo. V letech 2013–14 se na 14 hektarech zrealizovala I. etapa projektu – vybudovalo se cca 3,5 ha tůní. Populace obojživelníků se raketově zvýšily, rozrostly se i počty bahňáků – tedy ptáků, kteří přirozeně jsou závislí na zaplavovaných loukách a pastvinách s nízkým zapojením vegetace. Mezi stěžejní druhy patří čejky chocholaté, které zde přežily a dosud hnízdí právě na loukách a pastvinách. Dá se říci, že tato tradiční hnízdiště prakticky zanikla v celé České republice a pouze zde se dochovala. Počet hnízdících čejek se dá odhadovat na 20 párů, což možná u tohoto dříve hojného ptáka někomu přijde jako nízké číslo, ale v kontextu celorepublikové likvidace biotopů tohoto druhu a jeho přesídlení na pole, kde je vystaven mnoha negativním vlivům – postřiky, mechanická likvidace, je toto číslo zásadní a pozitivní. Vzrostly počty také různých druhů vrubozobých, kteří zde jen přelétali a dnes zde i hnízdí – čírka obecná, čírka modrá, lžičák pestrý, hohol severní, husa velká aj. V hnízdním období lze pozorovat svatební tance jeřábů popelavých, kteří zde stále nehnízdí, ale vidět tyto ptáky a slyšet jejich volání je zážitek na celý život.

Lokalita v současnosti zahrnuje cca 65 ha, z toho na 10 ha se nacházejí vodní plochy, různé zaplavené louky a tůně, kde se hladina během roku mění a odkrývá potravu pro ptáky. Na lokalitě se tak během tahu objevují ptačí exoti a vzácné druhy jako je ibis hnědý, volavka vlasatá, volavka rusohlavá, volavka stříbřitá, kulík bledý a mnoho dalších. To je velmi potěšující, zásadní však je vytvoření trvalého hnízdního biotopu pro výše uvedené druhy. Výčet ptačích druhů, které dnes zde hnízdí či sem zalétají za potravou, by byl na další samostatný rozhovor a článek. V posledních letech se o údržbu lokality starají také exmoor pony a skotský náhorní skot – odolná zvířata spásající mokřady, rákosiny a porosty ostřic. Jejich zapojení do péče o lokalitu je naprosto klíčové s ohledem na jejich trus, rozšlapávání břehů a disturbanci ploch. U exmoor pony je jejich specializace na trávy důležitá pro rozrůstání se bylin

a nárůst populací opylovačů, kam patří pestřenky, motýli, čmeláci, samotářské včely a další.

Lokalita je hojně navštěvována množstvím přírodovědců a veřejností. Bylo by fajn, kdyby se lidé více zapojili do péče o lokalitu, která je vždy potřebná.

Nedaleko tvé rodné Vřesiny se nachází místo s tajemným názvem Vodní důl. Můžeš o něm něco povědět?

Je to pramenná oblast potoka Bečvy v lese Bor, jehož bohatost vody byla tak ohromná, že lidé jej označili jako vodní důl. Vyvěraly tady desítky pramenů a v lese byl hojný pokryv mechů rašeliníků, včetně borůvek. Děda, který se narodil v roce 1904 a dožil se téměř 92 let, popisoval, jak chodil přes les do Dolního Benešova do „roboty“ a občas narazil na bloudící a plačící ženy s dětmi omámené výpary z bažin a zapletené do mokřin, které se ztratily při sbírání borůvek, malin nebo hřibů. Připisovaly se tomu místu až tajemné a strašidelné vlastnosti s bludičkami a světýlky. Ono ostatně světlušky tam žijí dodnes, i když jejich počet je velmi nízký. Každopádně na několika místech byly studánky, kde nepřetržitě vyvěraly silné prameny chladivé vody, a to i v létě.

Ještě jako dospívající si pamatují, že v devadesátých letech tam voda vždy byla, a to jak ve formě mokřadů, tak vydatných pramenů. Ještě v roce 2006 až 2010 tam jezdili lidé z širokého okolí pro vodu – někteří na kole až z Bohumína, poté vydatnost pramenů klesala, až je téměř neznatelná.

Zásadní negativní ovlivnění lze spatřovat v násobném rozrůstání pískovny v Závadě – respektive Bohuslavicích, která byla otevřena někdy v padesátých letech minulého století a funguje prakticky dodnes. Jako děti si pamatujeme od rodičů, že došlo minimálně dvakrát k překopání určité hladiny, pod kterou údajně v pískovně nesměli jít. Za socialismu si s tím ale nedělali starosti, došlo k narušení vrstev spodní vody, zatopení strojů a pískovny, voda se opakovaně ztrácela ve studních lidem v Závadě, Vřesině, možná i v Bohuslavicích. Tento stav mizející vody trvá dodnes a zhoršuje se s tím, jak spíše neprší, než prší.

Aby toho nebylo málo, tak v sedmdesátých a osmdesátých letech se v republice rozmohlo socialistické meliorační šílenství a potok Bečva byl od soutoku s řekou Odrou až do pramenné části prohlouben, narovnan a osázen betonovými žlabovkami či zatravnovacími betonovými tvárnici. To dodnes významně odvodňuje celé území, v některých místech je zaklesnutí oproti původnímu stavu tři až čtyři metry, byť příroda postupně částí sama zanášá a revitalizuje, pořád jsou ty rány na toku viditelné.

Další doprovodný problém vznikl na polích, které byly zmeliorizovány. To byly v určitých rozeztupech dány do země cihlové trubky s bílými husími krky z PVC, které odvodňují pole dodnes. Otec vzpomínal, jak u nás někdy v letech 1983–84 prováděli melioraci pole chlapi z podniku Budoucnost Olomouc. Sami se divili a ptali, proč místní to odvodnění dovolili, když ztratí vodu ve studních. Děda jim odpověděl, že se jich nikdo neptal a že o tom rozhodl Městský národní výbor. A tak se také stalo, voda začala ve studních klesat a z původní hloubky studny 11 metrů, kde bylo tak cca čtyři až pět metrů vody, hladina silně klesla k jednomu metru. K dnešnímu dni tam voda není vůbec.

Typickým zástupcem vlhkých luk je vachta, prstnatec májový nebo suchopýr. Málokdo dnes asi ví, že v minulosti na Hlučínsku byla řada lokalit, kde bylo možné tyto byliny a traviny obdivovat.

Je tomu tak, tyto rostliny byly zde „přihrnuty“ v dobách ledových či meziledových a zůstaly zde jako upomínka na tyto časy. Dnes prakticky vlivem průmyslového hospodaření v krajině téměř zcela vymizely a omezil se jejich výskyt na pár lokalit. Aby si člověk uměl trochu představit, jak to vypadalo, doporučuji zajet na Rejvíz, na Šumavu, do Krkonoš nebo Krušnohoří. Jistě borovice blatka či kleč zde už dávno nerostla, ale zrašeliněné louky s těmito druhy zde přežily až do násilné kolektivizace. Právě takové slatiny, zrašelinělé louky, které obdivujeme v podhůří či na horách, byly v minulosti i zde. Dnes je to prakticky nepředstavitelné, stejně jako že tu kráčeli pravěcí lidé a lovili mamuty, přičemž likvidace těchto rostlinných druhů kulminovala někdy kolem let 1960–1980.

Vidíš kolem sebe nějaké pozitivní změny nebo trendy?

Pozitivních změn je velmi málo. Kvitovat lze vymáhání čistění odpadních vod, kontrolování, zda někdo nevypouští znečištěné vody do toků, což je zásadní pro to, aby se naše toky nezměnily ve stoky, kterými byly za socialismu. Připravují se dílčí revitalizace toků, např. Opusty, Bečvy, možná další. Revitalizace toků je navrácení relativně přirozeného rázu koryta, meandrů tůň a přeměna technického díla do přírodě blízkého. To naráží často na majetkoprávní vztahy, nesouhlasy ze strany správců sítí, toků; je to běh na dlouhou trať, bohužel to nepatří mezi priority. Do příkladů zdařilé revitalizace, byť ne přímo výlučně toků, ale říční krajiny jako celku, lze zahrnout Kozmické ptačí louky.

Plány na vybudování přehrady na Hlučínsku

Aleš Binar

12 / 2022 / 2

Na Hlučínsku se nachází řada větších i menších vodních ploch. Od drobných rybníčků, jako například v Ludgeřovicích vedle cesty na Vrablovec, přes rozsáhlejší plochy, jako je tomu u Dolního Benešova, až po „Štěrkovnu“ u Hlučina, která svou rozlohou 132 ha představuje největší zásobárnu vody v regionu. Pokud by se však naplnily směle budovatelské plány z přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století, mohlo to být s vodstvem na Hlučínsku úplně jinak.

Počátky

V archivních dokumentech lze záměr postavit u Hlučina vodní nádrž datovat do roku 1949; návrh zazněl na plenárním zasedání Krajského národního výboru (KNV) v Ostravě, které se sešlo předposlední den v roce. V následujících dvou letech byl projekt dále rozpracován. Jak dokládá dokument „Směrný územní plán zemědělských újezdů“ z roku 1951, za úmyslem postavit přehradní nádrž se v první řadě skrývala snaha vytvořit zásobárnu vody, a to především pro potřeby zemědělství na Hlučínsku, které se dlouhodobě potýkalo s nedostatkem vody; zvýšení množství vláhy mělo být dosaženo i tím, že vodní hladina by sama o sobě tvořila „velkou odpařovací plochu“. Mimoto by přehrada poskytla rekreační vyžití pracovníkům rychle se rozrůstající ostravské průmyslové oblasti. V té době již bylo určeno, jak velká oblast se ocitne pod vodou, a celé dílo mělo i své zavedené označení, totiž „Hlučínská přehrada“. Zda a kdy měla být postavena, ale zatím ještě nebylo ujasněno.

Druhý pětiletý plán

Rozhodující období, v němž byl propracován záměr výstavby Hlučínské přehrady, byla druhá „pětiletka“ (1956 až 1960). V souvislosti s jejím prováděcím plánem navrhla realizovat stavbu nádrže Ústřední správa vodního hospodářství, a to ve svém příjise z 5. listopadu 1956. Jednalo se o kolosální projekt. Výška hráze měla dosáhnout šestnácti metrů, což by umožnilo zaplavit oblast o výměře 23,3 km². To je nejenom osmnáctkrát více, než kolik má dnešní Štěrkovna, ale především by se tím přehrada zařadila na třetí místo v žebříčku nejrozsáhlejších vodních nádrží České republiky, hned po Lipnu a Orlíku. Její celkový objem měl pak činit 172 milionů m³ vody.

Ze zachovaných mapových podkladů lze rekonstruovat i její rozsah. Vlastní hráz měla být vybudována v místech soutoku Opavy a potoku Jasénka, tedy západně od Bobrovníků. Zatopená plocha se přitom měla větvit do dvou ramen. Menší by kopírovalo tok Jasénky, větší pak mělo podél toku Opavy zasahovat až do prostoru jižně od Dolního Benešova, tzn., že by

pojalo i rybník Nezmar; z Vinné hory by se tím stal poloostrov, který by současně tvořil vizuální dominantu nádrže.

Snad právě ona velkolepost projektu zapříčinila, proč byla souběžně vypracována i varianta poněkud menší nádrže. Podle ní měla být hladina o dva a půl metrů nižší; tím by se vodní plocha snížila asi o šestinu, a to na 19,6 km², a celkový objem zhruba o třetinu na 117 mil m³.

Vzhledem k rozsahu díla je zřejmé, že stavba nemohla být realizována ze dne na den. Výstavba měla začít až o dekádu později, tedy v polovině šedesátých let s tím, že k jejímu dokončení by došlo v roce 1970.

Zásah do krajiny a její infrastruktury v podobě přehrady s sebou nesl řadu doprovodných projektů. Voda totiž měla zatopit část železniční tratě mezi Opavou a Ostravou, a to v úseku mezi Hájem ve Slezsku a Třebovicemi, kterou tudíž bylo nezbytné přeložit o několik kilometrů dále na jih. Rovněž silniční spojení mezi Hlučínem a Děhylovem by vzalo za své. Aby Hlučín nezůstal dopravně odříznut, měla být stávající železnice od Kravař prodloužena až k nádraží Ostrava-Svinov; trasa přitom měla vést přes Bobrovníky a Hošťálkovičky podél řeky Opavy.

Záměr výstavby nádrže a s ní spjaté úpravy dopravní sítě ovlivnily směřování investic. S ohledem na to, že stavba měla spotřebovat množství prostředků, nemohl být akceptován požadavek zdvoukolejnění tramvajové tratě mezi Hlučínem a Ostravou. Ze stejného důvodu byla odmítnuta elektrifikace železnice mezi Opavou a Ostravou-Svinovem, neboť ta měla skončit z podstatné části pod vodou; z tohoto důvodu na ní mohly elektrické lokomotivy zahájit provoz až na počátku 21. století.

Reakce národních výborů

Hlučínská přehrada byla ohromným projektem, který se měl zásadně dotknout řady obcí, ať už na Hlučínsku, tak na straně „císařské“. Pod vodou by se kromě silnic a železnic ocitla především zemědělská půda. Tento aspekt se ukázal jako rozhodující, neboť polovina padesátých let byla dobou obnovené kolektivizace. Oblast určená k zatopení zasahovala na území dvanácti jednotných zemědělských družstev (JZD). Hrozilo totiž, že tyto celky, které se krátce předtím podařilo s obtížemi založit, přijdou o velkou část svého půdního fondu a rozpadnou se. Kritika, kterou vznášely místní národní výbory a Okresní národní výbor (ONV) v Hlučíně, však šla dále. Obzvláště důrazně bylo poukazováno na to, že voda dosáhne do bezprostřední blízkosti obytných oblastí, nemluvě o vysoké hladině

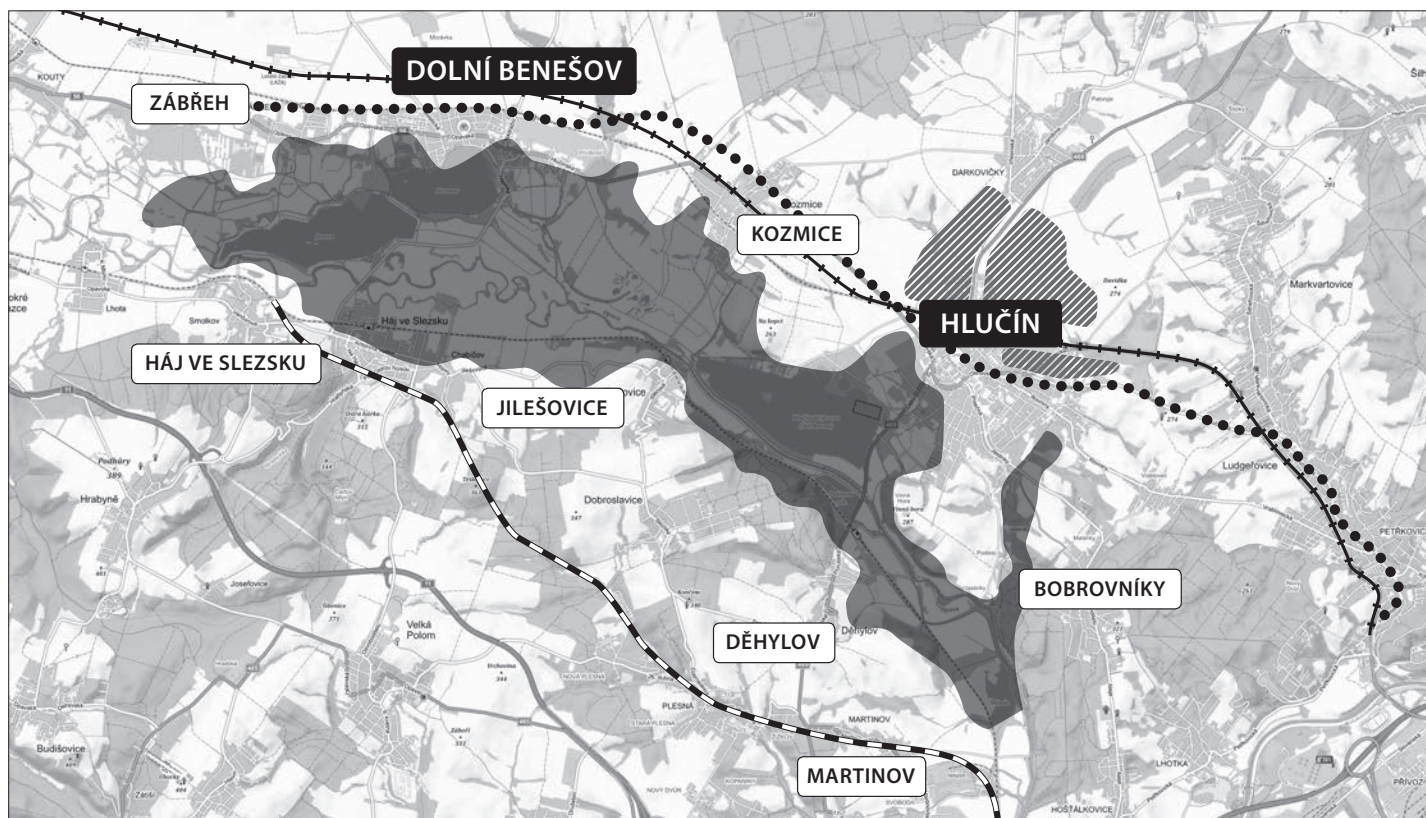

Schéma plánované podoby přehrady (zpracováno na základě archivních podkladů)

vody spodní, a část obyvatelstva bude nutno přesídlit. Z Dolního Benešova pak zaznívaly hlasy, které poukazyvaly na komplikace, jež nádrž způsobí rozvoji průmyslu, tedy především tamní armaturce. Současně by došlo k zatopení čtyř mlýnů, a to v Jilešovicích, Hlučíně, Kozmicích a ve Lhotě; mezi Opavou a Ostravou by tak zůstaly pouze dva, v Kravařích a ve Velkých Hořticích.

Následující vývoj se pak nesl ve znamení střetu ústředních státních orgánů s představiteli regionální správy, tak jak ji představovaly jednotlivé národní výbory. Zástupci místních úřadů, mezi jinými i hlučínského ONV, kteří se sešli na poradě 26. listopadu 1957, se shodli na odmítavém postoji k Hlučínské přehradě. Jejich názor přijala i rada KNV v Ostravě, a to 6. března 1958, a na státních orgánech, především Ústřední správě vodního hospodářství a Vládním výboru pro zvelebení zemědělského, lesního a vodního hospodářství, požadovala, aby odstoupily od svého záměru; místo toho navrhovala, aby byla pro přehradní nádrž zvolena jiná lokalita, například Nové Heřmínovy anebo Žimrovice. Nicméně ani jeden z orgánů na výzvu nereagoval. Ať už však nakonec akceptovaly požadavky Ostravského kraje, anebo samy dospěly k obdobnému stanovisku, ve výsledku bylo od úmyslu

vybudovat Hlučínskou přehradu ještě téhož roku s definitivní platností upuštěno.

V současnosti prostor zamýšlené Hlučínské přehrady zaujímá – byť jen částečně – zaplavený lom, tzv. Štěrkovna. Ta však nevznikla přehrazením řeky Opavy, od níž je nadto geograficky oddělena. S plánovanou nádrží tak sdílí pouze nevelkou část prostoru, nikoliv technickou podstatu anebo dobu vzniku.

Bazény „A“ a „B“

Nakonec je nutno dodat ještě jednu související informaci, totiž že Hlučínská přehrada nebyla jediným nerealizovaným vodohospodářským plánem v hlučínském regionu. V souvislosti s projektem odersko-dunajského průplavu – což je téma, které se objevuje ve veřejné diskusi již více než sto let – měly být podle návrhu z roku 1987 severně od Ostravy vybudovány doky. Dva z nich by se nacházely v prostoru Antošovic a Koblova. Nevelký přístavní bazén „A“ se měl rozkládat severně od Antošovic, výrazně větší bazén „B“ by se na Odru napojoval východně od Antošovic a podél levého břehu Odry by zasahoval až do blízkosti severního okraje Koblova; měl mít zhruba sto padesát metrů na šířku a takřka dva kilometry na délku, přičemž by byl orientován od severovýchodu na jihozápad.

Jak z uvedeného vyplývá, komunistický režim měl s vodou na Hlučínsku troufalé, byť zřejmě jen nesnadno realizovatelné plány.

Závěrem

Skutečnost, že přehrada u Hlučina nakonec nebyla vybudována, neznamenala prostou změnu investičních záměrů, jež by skončila bez následků a kterou je možno připomínat jako jakousi kuriozitu z minulosti regionu. Koneckonců již samotný plán její výstavby ovlivňoval řadu dalších projektů. Pokud se odhlédne od faktu, že stavební rozvoj Hlučina směřoval přednostně severním, respektive východním směrem,

nadlouho znemožnil nezbytné rozšíření důležitých komunikačních tahů a jejich modernizaci, a to jak mezi Hlučínem a Ostravou, tak Ostravou a Opavou. Paradoxně tudíž i poznání toho, co se nestalo, může vést k vysvětlení přítomnosti stejnou měrou, jako znalost toho, co se skutečně přihodilo.

Výběr použitých zdrojů:

Zemský archiv v Opavě, f. Krajský národní výbor.

Zemský archiv v Opavě, f. Zmocněnec Státního úřada plánovacího.

Aleš BINAR: *Hospodářský a sociální vývoj Hlučínska v letech 1945–1989*. Opava 2014, s. 92–93.

Odstranění hraničních kamenů od toků Opavy a Odry

Jiří Neminář

12 / 2022 / 2

Až do roku 1918 probíhala značná část státní hranice v českém Slezsku vodními toky. V úseku od Malých Hoštic po Hošťálkovice ji tvořila řeka Opava, dále pomyslná hraniční čára pokračovala korytem Odry až po soutok s Olzou. Dlouhých 178 let tyto řeky oddě-

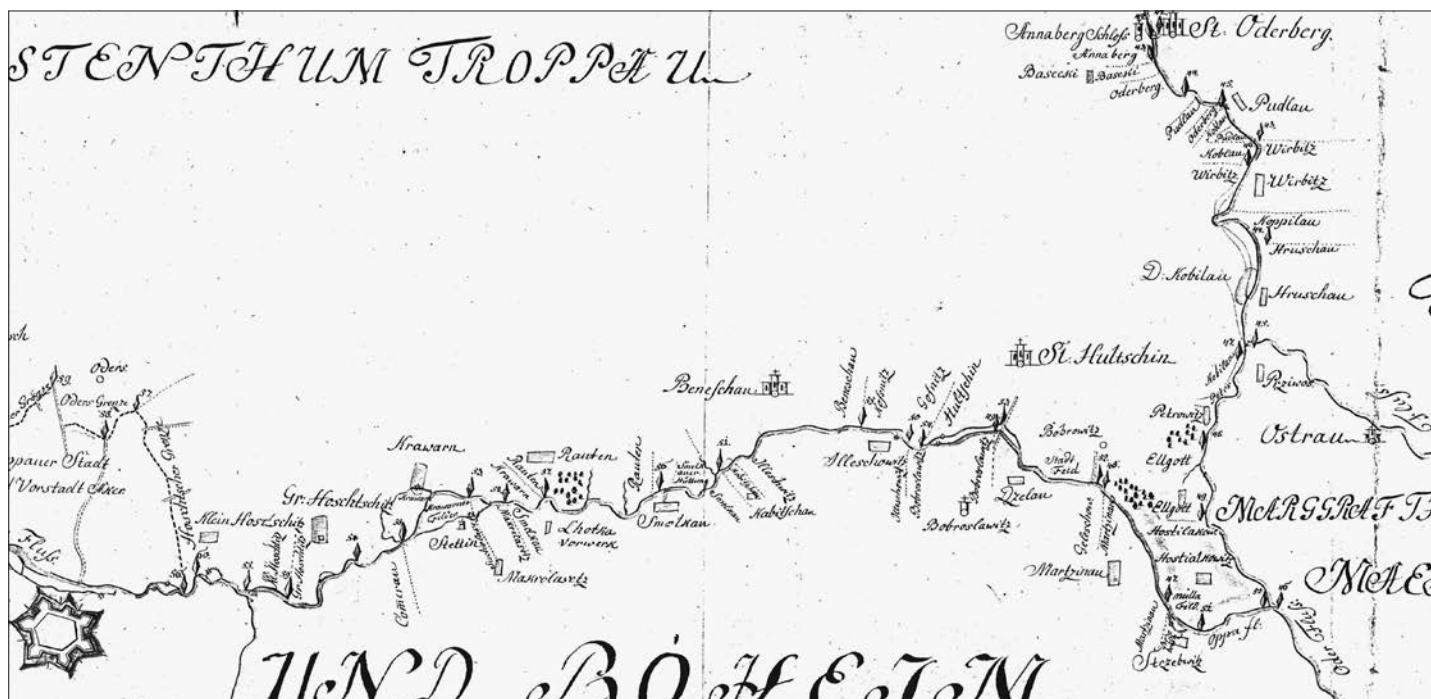
umístěné se označovaly jako *běhouny*, dosahovaly maximální délky jednoho metru, nebyly opatřeny státními znaky a pořadové číslo se nacházelo pouze na jedné straně. Stály podél toku v pravidelných rozestupech a jejich počet se odhadoval na 400 kusů. Vzácněji se podél řek vyskytovaly *hraniční sloupy*. Byly vytesány převážně z pískovce (výjimečně z žuly) a nacházely se na důležitých bodech styku obecních katastrů nebo v místech, kde státní hranice vystupovala na břeh. Výška těchto sloupů se pohybovala v rozmezí 180 až 260 centimetrů, přičemž nad povrch vyčnívala menší část o přibližné délce jednoho metru. *Hraniční sloupy* nesly symboly jednotlivých států – z jedné strany byla vytesána rakouská koruna, z druhé pruská orlice. Nechybělo ani pořadové číslo kamene a někdy také letopočet. Možná by některé na svých místech nenápadně stály dodnes, kdyby přítomnost výsostných znaků nerozčilovala české nacionalisty.

V závěru října 1920 totiž ředitel občanských škol v Petřkovicích Karel Krychýnek podal následující stížnost: „*Ředitelství občanských škol v Petřkovicích dovoluje si upozorniti, že neodstraněné staré hraniční kameny mezi bývalým Pruskem a Rakouskem působí na psychiku lidu tím způsobem, že v něm posilují víru v provisorní přidělení Hlučínska k naší republice. Brzké jejich odstranění působilo by bláhodárně na vlasteneckou výchovu lidu našeho.*“ Státní aparát si zpočátku příliš nevěděl rady, jak stížnost uspokojivě vyřešit. Okresní hejtmanství ji postoupilo zplnomocněnému komisaři pro Ratibořsko, který se obrátil na delimitační komisi, jež se po celý rok 1920 zaobírala

Hraniční sloup ve sbírce Muzea Hlučínska. Ve spodní části jsou dobře patrné stopy po odtesání, foto František Géla

lovaly habsburskou monarchii od Pruského království. Na tuto skutečnost zprvu upozorňovaly hraniční cedule a od 19. století pak kamenné mezníky, které se podél řek nacházely ve dvou provedeních. Ty četněji

Výřez mapy, kde jsou vyznačena umístění sloupů s cedulemi, Zemský archiv v Opavě

vytýčením nové státní hranice. Protože komise na odstranění hraničních kamenů nedisponovala potřebnou pravomocí, natožpak finančními prostředky, předala záležitost ministerstvu veřejných prací. To na jaře 1921 rozhodlo, že staré hraniční kameny má na vlastní náklady odstranit Slezská zemská vláda. Po půl roce se tedy Krychýnkova stížnost vrátila opět do Opavy. Zprvu poctivě míněný podnět nyní přidával vrásky na čele nejednomu úředníkovi. Zemská vláda totiž nedisponovala dostatečnými finančními prostředky a ministerstvo veřejných prací odmítlo akci financovat prostřednictvím úvěru.

Protože se situace zdála bezvýhodnou, padl ze strany ministerstva veřejných prací zajímavý návrh na odprodání hraničních kamenů, popřípadě na jejich bezplatné nabídnutí zájemcům, kteří by je však sami museli odstranit. Zvažovalo se také, že by se staré mezníky mohly využít na jiných veřejných stavbách, což by výrazně snížilo náklady. Žádný z uvedených nápadů se nedočkal realizace, protože terénní průzkum ukázal, že většina kamenů ležela na odlehlých místech v podmáčeném a těžce přístupném terénu. Odstranění by tedy vyžadovalo nejen daleko vyšší výdaje, než se předpokládalo, ale přineslo by i dočasné poškození soukromých pozemků, na nichž by byly vybudovány přístupové cesty. Hodnota potenciálně získaného materiálu by navíc ani nedokázala pokrýt náklady na vyzvednutí mezníků.

Odstranění jednoho kamene zkrátka podle úředníků zemské vlády představovalo takový problém, že od popsaných úvah muselo být upuštěno.

Protože čas nemilosrdně plynul, nedařilo se najít finanční prostředky a stížnost stále nebyla uspokojivě vyřešena, vymysleli úředníci zemské vlády kompromisní řešení, že přednostně budou odstraněny pouze hraniční mezníky v okolí Petřkovic a zbytek bude přicházet na řadu v následujících letech v závislosti na výši finančních prostředků. Prvních jedenáct kusů kamenů tak bylo odstraněno již v první půli roku 1922. Náklady za odstranění jednoho kamene se pohybovaly mezi 100 až 150 korunami, a proto také úředníci podali návrh, aby se do budoucna odstraňování řešilo pouze odtesáním svrchní části, která by se navíc dala použít při novém kilometrování říční trati. Ve stejné době začaly do Opavy přicházet další stížnosti na přítomnost starých hraničních kamenů u Hlučína a Jilešovic. Uspokojivé vyřešení problému tedy opět nabylo na intenzitě. Proto se zemská vláda po dohodě s ministerstvem veřejných prací usnesla, že odtesání nadzemní části

Replika původní hraniční cedule, která označuje území pod vládou Marie Terezie, foto František Géla

hraničních kamenů bude provedeno. Ještě v říjnu 1922 byl tímto úkolem pověřen kamenický mistr Josef Židek z Mokřých Lazců, který měl odeslat zhruba 60 *hraničních sloupů* za cenu 65 korun za kus. Odesané konce mezníků erár hodlal sekundárně využít při kilometrování Opavy a Odry, jak bylo dříve navrženo. Akce nakonec trvala pouhý měsíc a zaniklo při ní dohromady 70 hraničních kamenů označených císařskou korunkou a pruskou orlicí. Po ukončení prací se ukázalo, že příslušný úředník se spletl v desetinné čárce a místo odhadovaných 40 000 korun byla profinancována jen desetina.

Nebýt iniciativního ředitele obecných škol Krychýnka, možná by existence hraničních kamenů podél řek

nikoho netrápila. Jeho podnět ale v konečném důsledku poukázal na fakt, že symbolický význam přisuzovaný přítomnosti starých mezníků představoval důležité politikum. Na urychleném odstranění kamenů panoval obecný konsensus, problém však spočíval v kompetenční a finanční rovině. Proto se řešení poněkud protáhlo. I tak ale není snadné rozsoudit, zda lze uplynulá dva roky od vydání podnětu po vyřešení stížnosti hodnotit jako pouhé nebo dlouhé.

Prameny:

Zemský archiv v Opavě, f. Zplnomocněný komisař pro Ratibořsko, kart. 1.

Potok v Kobeřicích, krajina vzpomínek

Marie Kubánková

12 / 2022 / 2

Oldřišovský potok, Bílý potok, Bílá voda nebo také Říka. Taková jména dostal náš potok, u kterého vznikly první osady a později vesnice Kobeřice. Ze starých kronik víme, že osada byla založena u cesty z Ratiboře do Opavy. Stará cesta vedla přes Velké Štibořice, Kobeřice na Svobodu a Chlebičov. Cesta překročila

Husujma, Zavirek, Sedliska, Kample, Kobela, Zakruh. Pouze v části Osmilány tekl Bílý potok podél silnice. Sedm usedlostí na pravém břehu toku muselo mít pro vstup na pozemek můstek, naproti tomu osm původních statků na levém břehu potoka mělo přímý přístup ze silnice.

„Slané“ v padesátých letech 20. století, zdroj: Irena Prašiuoková

Zatopený sádrovcový lom 8. července 1997, zdroj: Eduard Mrovec

potok jen jednou, v místě Bílá Bříza. Teprve později, když se vesnice rozrůstala také na druhém břehu potoka, bylo nutno stavět mosty. Dnes bychom jich v Kobeřicích našli včetně lávek a propustků asi pětadvacet.

Až do poloviny dvacátého století zůstával prostor v bezprostřední blízkosti potoka volný, lemovaly jej louky, pastviny a mokřady. Byly to „panske luky“,

Pamětníci vzpomínají na pastviny plné blatouchů, petrklíčů, kopretin, chrp, kohoutků, pomněnek a mnohých dalších lučních květin. V okolí louží (kamplů) rostlo rákosí a orobinec. Na podmáčených loukách se nacházela třasoviska a půda se zde houpala pod nohama. Kromě velkého množství hus, slepic, koz a krav, které se na loukách pásly, bylo možno vidět divoké ptactvo a ve vodě ryby, raky, žáby, ondatry

a další živočichy. Na loukách a mokřinách se často vyskytovala místa, kde vyvěrala voda – zřídla a prameny, v Kobeřicích zvaná „žydla“. Na jaře při tání sněhu se louky proměnily v jezera plná vody. Ta byla studená a nelákala ke hrám, ale v létě po bouřce nebo silnějším dešti, kdy se voda z potoka rozlila, pak se děti bydlící blízko vody radovaly. Vytáhly necky na praní

Dnes již mnohé z popisovaného nenajdeme. Jak se krajina proměňovala a jaká je krajina kobeřického potoka dnes?

Trocha zeměpisu...

Oldřišovský potok – Bílá voda pramení severně od obce Oldřišov a teče jižním směrem kolem Služovic, přes Svobodu, Bílou Břizu do Kobeřic. Zde se stáčí

Odkaliště důlních vod zvané „Balaton“ a zbytky náhonu u Grittnerova mlýna, zdroj: autorka

prádla a ty se v okamžení proměnily na loď a koráby. Ještě jsou mezi námi pamětníci takových her. Mělká místa se širokým vstupem do vody na způsob brodu sloužila ke koupání hus.

Voda zde probublávala a zvláště v noci zněla strašidelně. Dva silné prameny se nacházely přímo ve vesnici v prostoru nynějšího hřiště TJ Sokol. Pramen je tam dodnes, jak se může přesvědčit každý, kdo se projde po dřevěné lávce na cyklostezce. Další pramen i se strouhou se nacházel nad Sedlisky v dolní části obce. Také louky v prostoru, který zmizel po otevření sádrovcového lomu, byly plné propadlin a bublajících pramenů. Voda je na tomto místě dodnes. Z nejnižšího místa lomu je potřeba neustále vodu odčerpávat do odkaliště.

Za Bendovým mlýnem se nacházel starý lom zatopený vodou. Nazýval se Slané. Stal se oblíbeným přírodním koupalištěm, ale jen pro dospělé, neboť pro děti byl příliš hluboký. Za Slaným se nacházely louky a travnaté svahy plné lučních květin. Rostly zde i takové skvosty jako vstavače. Svahy opět sloužily jako pasťviny pro krávy i drobné zvířectvo. Louka u Stříbnikova (Grittnerova) mlýna se v dobách našich prababiček stávala cílem výletů školních dětí. Píše se o tom v Katolických novinách ze dne 9. září 1911: „malé „chrobactvo“ si užívalo hry, muziku a „bělky s vuřtem“, k večeru se na koňských povozech vrátili domů.

k severovýchodu a tvoří velký oblouk. Za vesnicí se stáčí k severu a v místě, kde opouští Českou republiku, změní směr toku k východu. Protéká Velkými Štibořicemi, vrací se do Česka a za Sudicemi znovu odtéká do Polska. U obce Bojanów se vlévá do říčky Psciny (Cyny) a s ní do řeky Odry. Celý tok Bílé vody od pramene až k Pscině měří asi 26 km, až k Odře je to asi 35 km. Ve světovém měřítku je to malý a bezvýznamný tok, ale jen obyvatelé obce ví, co dovede v extrémních okamžicích.

Správcem potoka je společnost Povodí Odry. Naše vesnice uzavřela se společností dohodu, podle které provádí čištění a údržbu vodního toku sama.

Bílá voda má také několik přítoků. První drobný přítok se nachází u Oldřišova, před vstupem do Kobeřic přitéká od Vrbky Vrbecká strouha a u hřiště se napojuje Albertovecká příkopa. U Bendova mlýna přitéká potůček Liderbaška a od Hněvošic teče strouha pramenící v Hněvošickém háji. Posledním přítokem je Strahovický potok, který vytéká z rybníka „Brudek“ na katastru Kobeřic. Soutok Bílé vody a Strahovického potoka je u Křenovic v místě, kde oba potoky tvoří česko-polskou hranici.

Odvodňovací funkce našeho potoka je tudíž důležitá. V samotných Kobeřicích dochází občas k problémům s přívalovými dešti, neboť vesnice leží v údolí a spád potoka je malý. Navíc tím, jak se začala

výstavba soustřeďovat dovnitř vesnice směrem k potoku, zvyšuje se nebezpečí ze strany vody. Naši předkové měli před vodou náležitý respekt.

Mnozí z nás si pamatují, co způsobily tři dny nepřetržitých dešťů v létě roku 1997. Tehdy byla vesnice zaplavena vodou hned z několika směrů. Hráz nového koryta potoka se tehdy protrhla a voda se hrnula „po paměti“ přímo do těžebního prostoru sádrovcové

náhon vedený od zdroje, většinou od potoka nebo pramene, regulovaný stavidlem (opustou). Čujkův mlýn využíval také rybník Stav jako zásobárnu vody. Stav byl napájen vodou pomocí náhonu od pramene u dnešního hřiště TJ. Z rybníka vyústoval další náhon, kterým tekla voda podél ulice Mlýnské až ke mlýnu. Mlýnář měl tak zvané „vodní právo“, které mu dovolovalo stavět náhon, regulovat vodní tok a využívat

Ulice Osmilány v padesátých letech 20. století, zdroj: Irena Prašůková

Vzhled potoka Osmilány v současnosti, zdroj: autorka

ho lomu. Jen rychlým zásahem hasičů a protipovodňové komise se zabránilo větším škodám. Přívalové deště ještě několikrát ohrožovaly vesnici.

Po dvaceti letech čekání došlo v roce 2019 k dokončení dvou suchých nádrží s jednou propustí. První se nachází za ulicí Příkopy a druhá za ulicí Strmá. Ty by měly zabránit škodám při příštích deštích.

Shodou okolností byla v říjnu roku 2019 dostavěna retenční nádrž na řece Odře v prostoru před Ratiboří (Zbiornik Raciborz Dolny). Toto dílo je rozsáhlejší, má šest propustí. Budování nádrže musely ustoupit tři vesnice, mimo jiné také vesnice Nebočov, u které se náš potok s Pštinou vlévá do řeky Odry. Také tato nádrž, stejně jako v Kobeřicích, byla poprvé využita v červnu roku 2020.

Regulací potoků a řek dochází ke zkracování vodních toků. Hydrologové tvrdí, že do dneška přišly řeky v České republice téměř o 1/3 své délky. Proto dochází k rychlejšímu odvodňování krajiny. V dobách sucha pak voda v krajině chybí.

Proměny

Snahy o regulaci potoka, úpravy vodního toku a využití vody v potoce sahají do hluboké minulosti. Již od 17. století se datuje vznik Bendova mlýna a další dva mlýny v Kobeřicích nejsou o mnoho mladší.

Každý vodní mlýn potřeboval pro správnou činnost dostatečný a pravidelný přísun vody. Toto zajišťoval

vodu k práci. Přítok vody si tedy řídil podle potřeby a při vysokém stavu pouštěl vodu do potoka.

Bendův mlýn využíval vodu ze dvou zdrojů: náhonem z Bílé vody (stavidlo – opusta bylo v lukách v Zákruhu) a z pramene Liderbaška. Mlýn ještě stojí, nemá však náhon ani mlýnské kolo. Stříbníkův (později Grittnerův) mlýn používal vodu Bílého potoka a z přítoku pramenícího v Hněvošickém háji. Zbytky náhonu jsou dodnes patrné v prostoru za odkalištěm důlních vod zvaném Balaton. Ze samotného mlýna se do dneška nic nezachovalo. Hned za tímto třetím mlýnem opouští potok Českou republiku. V úseku mezi Velkými Štibořicemi a Sudicemi se nacházel ještě čtvrtý mlýn. Dodnes je místo nazýváno U mlýna. Na polských mapách je potok označován jako Biala Woda.

Další změny čekaly potok po uzavření mlýnů. Nejprve v padesátých letech 20. století ukončily činnost Bendův a Grittnerův mlýn. Čujkův mlýn pracoval až do roku 1964, kdy byl určen jako záložní mlýn pro Opavské mlýny a vyvlastněn. Majitelům byl navrácen až v restituci v roce 1990. V té době už neexistovaly náhony a mlýn, přestože je dosud udržován, nemá přítok vody. Jako památka je v dobrém stavu.

Vraťme se k potoku. Vzhledu obce a jejímu rozšiřování vadil tok podél silnice na Osmilánech. V letech 1969–1971 došlo proto k odklonění toku do prostoru luk na Sedliskách a na ulici Osmilány tak vznikl

chodník a zmizely všechny mosty vedoucí do jednotlivých usedlostí na pravé straně potoka. Zmizel také silniční most u kříže na začátku Dubové ulice.

Silnice mohla být rozšířena a současně narovnána. Most přes potok byl přemístěn do současného místa, tj. posunut asi o 50 m ven z vesnice směrem na Rohov. V souvislosti se změnami terénu uvnitř obce, kdy byly postupně zaváženy louky nejprve domovním odpadem a poté skrývkovým materiálem z lomu, změnil i potok svůj vzhled.

Koryto bylo vydlážděno a upraven byl také profil okolního terénu. Tyto úpravy umožnily novou bytovou výstavbu a vznikla zástavba druhé strany ulic Olšina Dolní a Nádražní. Vznikly také úplně nové ulice: Sokolská, U Bílé Vody a Nová.

Největší změny čekaly potok v posledním úseku svého toku v Kobeřicích. Za Osmilány se potok stáčil do luk pod písčitymi svahy a pískovnamy. V tomto prostoru, jak víme, vznikl sádrovcový lom. Začátkem padesátých let 20. století se sondováním zjistilo rozsáhlé naleziště sádrovce a začalo se s těžbou. Nejdříve hlubinnou. Netrvalo dlouho a hlubinnou těžbu bylo nutno opustit, neboť důlní zařízení ničil tekutý písek. Bylo rozhodnuto otevřít povrchový lom. Se skrývkami zeminy se začalo v roce 1960. Zасыpalo se Slané – jáma zatopená vodou po vytěženém čediči (cestářský kámen). Po jejím zaplnění se pokračovalo se závozem travnatých břehů směrem ke státní hranici s Polskem. Dnes se tomu zalesněnému místu říká „Na odvalu“. Zemina ze skrývek se vozila také do vesnice k úpravám terénu. Prostorem určeným jako místo těžby protékal potok, proto bylo nutné jeho tok přenést mimo těžební prostor. Přesouvání toku bylo provedeno celkem třikrát. Poprvé před začátkem těžby v roce

1962 (důl byl otevřen v roce 1963) a poslední úpravy toku se prováděly v letech 1991–1992. V letech 1974–1975 bylo vybudováno odkaliště důlních vod, takzvaný „Balaton“ a potok byl narovnan, takže teče po pravé straně odkaliště. Dříve tekla kolem mokré louky (Střibnikova louka) zleva, jak dodnes dokazují staré mohutné vrby rostoucí po levé straně Balatonu.

Potok se dá celkem snadno přemístit, nesmí však dojít k potopě. Potom se voda žene „po paměti“ svým starým už neexistujícím korytem a my se nestačíme divit.

Přestože byl potok Bílá voda tolikrát vystaven násilí ze strany člověka, přece můžeme i dnes najít krásná zákoutí na jeho březích nebo v blízkém okolí. Od Svobody teče potok pod písčitymi svahy porostlými malými remízky. Tvoří je ostrůvkovitě rozmístěné skupiny stromů a keřů, které svými kořeny zpevňují půdu a tím chrání svahy před erozí. Tato oblast byla vyhlášena jako významný krajinný prvek a nesmí se zde kácet dřeviny, může se provádět jen průklest.

Za vesnicí nad sádrovcovým lomem se nachází travnatý svah vypásaný ovce a kozami. Toto místo bylo ochránci přírody označeno jako „Motýlí stráně“ a vyhlášeno jako cenná lokalita. Svah je prohříván sluncem, a proto se zde vyskytuje teplomilná vegetace, která hostí nejbohatší populaci denních motýlů na Hlučínsku. Bylo napočítáno 32 druhů. Kromě motýlů jsou zde čmeláci, včely samotářky, luční a polní ptáci. Od roku 2007 je lokalita kosena a tak zbavena nežádoucí vegetace (nepůvodní střemchy pozdní), která louky zarůstala. Od roku 2015 svahy vypásají ovce a kozy. O lokalitu se stará Semix Pluso, spol. s r. o., která pečuje také o mnoho dalších lokalit na Opavsku a Olomoucku.

Postava vodníka v německy tradované ústní slovesnosti na Hlučínsku

Irena Šebestová

12 / 2022 / 2

Na základě více než stoleté příslušnosti Hlučínska k Prusku je zde německý aspekt nepřehlédnutelný a projevuje se také v literatuře, v tradiční lidové kultuře a zvycích, které doprovázely každodenní život jeho obyvatel. Ústní lidová slovesnost byla předávána z generace na generaci a tím získávala na regionální jedinečnosti. Nositeli lidové tvorby a často jedinými uchovávateli lidové slovesnosti byli vypravěči, kteří

pro své nadání byli okolím vysoce ceněni. Bezprostřední komunikace interpretů s posluchači přispěla k upevnění ústního tradování a umožnila její nenásilné šíření jak v moravském nářečí, tak v německém jazyce. Autentické písemné důkazy o literárním životě německy mluvícího obyvatelstva na Hlučínsku, mimo jiné sbírky lidové slovesnosti, nacházíme v torzu dokumentů, které zůstaly zachovány ve Státním okresním

Hemann Janosch v důstojnické uniformě na portrétním snímku, ZA Opava

archivu Opava, v Zemském archivu v Opavě, a především v knihovně Slezského zemského muzea v Opavě.

Na sběr ústní lidové slovesnosti tradované v německém jazyce se zaměřila řada autorů, pocházejících z území Horního Slezska, z měst, která leží na území dnešního Polska. Německy píšící sběratelé a autoři si byli vědomi bohatství ústně tradovaného lidového umění na Hlučínsku a své tvůrčí úsilí věnovali sběru lidové slovesnosti v sledované oblasti. Aby sesbírané žánry neupadly v zapomnění, uveřejňovali je v novinách, časopisech, ve sbírkách pohádek, vyprávění či pověstí. Na Hlučínsku se sběratelské činnosti věnovalo vícero autorů, přičemž tato činnost tvořila jen část jejich profesionálního zaměření.

Patřili k nim: Hermann Janosch, Georg Hyclek, Alfons Hayduk, Ferdinand Minsberg, Karl-Ernst Schellhammer a Richard Kühnau. Hermann Janosch a Georg Hyclek se narodili v Ratiboři, Alfons Hayduk v Opolí. Z dostupných pramenů nelze jednoznačně určit místo narození autorů Ferdinanda Minsberga a Karla-Ernsta Schellhammera. Dohledatelná je však jejich profesionální dráha v okrese Ratiboř. Stejně tak lze z prostudovaných zdrojů těžko prokázat bližší vztah k Ratibořsku u sběratele Richarda Kühnaua, nepochybnitelné je však zahrnutí pověstí z Hlučínska a Ratibořska do jeho sbírky *Schlesische Sagen* (Slezské pověsti). Zmínění autoři se sběrem lidové slovesnosti z Hlučínska nezabývali výhradně. Výsledky své sběratelské činnosti často publikovali ve sbírkách společně s pohádkami, vyprávěními a pověstmi ze Slezska.

Jedinou výjimku tvoří Hermann Janosch, který se ve srovnání s ostatními uvedenými sběrateli ve své sbírce *Unsere Hultschiner Heimat in Sagen und Märchen, Sitten und Gebräuchen* (Náš hlučínský domov v pověstech a pohádkách, mravech a zvycích) z roku 1924 omezil na sběr lidové slovesnosti pouze z oblasti Hlučínska. V úvodu sděluje, že publikované pověsti, vyprávění a pohádky jsou výsledkem jeho vlastní sběratelské činnosti, přičemž jmenuje původní vyprávěče, jimiž byly publikované texty ústně tradovány, např.

Adolfa Pawelku z Benešova, Leo Krömera ze Strahovic či učitele Slawika z Ratiboře.

Podstatnou část sbírky tvoří démonologické pověsti. Jsou založené na zážitcích s magickými a mýtickými představami nebo na jednání démonických postav a zaměřují se na popis setkání člověka s těmito nadpřirozenými bytostmi. V repertoáru démonologických pověstí z oblasti Hlučínska zaujímají zvláštní místo vodníci, např. *Wie der Wassermann den Miller anführte* (Jak vodník napálil mlynáře).

Logickým vysvětlením častého výskytu ústně tradovaných pověstí o vodnících může být zeměpisná poloha nížinaté oblasti Hlučínska, protože byla bohatá na vodní zdroje. Skoro v každé osadě a obci se vyskytoval potok nebo rybník, v jejich okolí pak množství pramenů, močálů a bažin. Vodník je v pověstech popisován jako *Unhold* (nestvůra), netvor, obluda či přišera, ale také jako zloduch, zlomyslník, ďábel nebo strašidlo. Dle tvrzení „očitých svědků“ především z řad nejstarší generace, jak uvádí Janosch ve své sbírce *Unsere Hultschiner Heimat in Sagen und Märchen, Sitten und Gebräuchen*, mohl vzít na sebe vodník jakoukoliv podobu, ať už lidské bytosti, avšak *mit Pferdefüßen* (s koňskými kopyty) a *struppigem Haar* (rozcuchanými vlasy), které na dotek působily jako jehly, tovaryše, dítěte, nahé postavy, myslivce nebo zvířete – koně, zajíce či žáby. Janoschovo úsilí přesvědčit tyto svědky o neexistenci vodníků vyšlo naprázdno. Na dotaz, proč se vodníci již nevyskytují, mu vlastní matka odpověděla, že je všechny zabil úder blesku.

Vodníci se rádi zdržovali především v blízkosti mlýnů nebo jiných obydlí, která stála na břehu nějaké vodní nádrže. *In diesem Bache, in den Quellen und Sümpfen und in dem Teiche soll nun der Wassermann mit seiner großen Familie gewesen sein*¹⁾ (JANOSCH 1924, s. 6). Byli pravidelnými návštěvníky mlýna, avšak domácími pány byli přijímání rozporuplně. Mlynáři, vědomi si nevyzpytatelnosti vodníkových nálad, je upláceli kvalitním tabákem, který zvláště kupovali na trhu ve městě. Při společném pobavování v teple rozehrátých kamen se pak vodníci zajímali o všechny novinky z okolí. Tuto zkušenost předal dědeček Hermannu Janoschovi a přidal historku o společné hře v karty nebo o narozeninovém přpitku dobrou kořalkou. *Am nächsten Tag kam der Unhold wieder, und wir spielten weiter Karten. Ich brachte auch, da ich Geburtstag hatte, eine Flasche Schnaps, und der Wassermann trank mit mir*²⁾ (JANOSCH 1924, s. 13). Určitou lidskost, či lidské jednání lze vidět ve skutečnosti, že se vodníci ženili.

Ačkoli stáhli budoucí manželku pod vodu proti její vůli, založili s ní početnou rodinu a jejich krásné dcery očarovávaly mládence na tanečních zábavách. Ne vždy však vodníci projevovali dobrou vůli a náklonnost. Byli zlomyslní a radovali se z cizího neštěstí. Jednoho mlynáře zavedl vodník místo domů do trnitého křoví, ze kterého se nemohl dostat ven, jinému rolníkovi zničil všechno seno nebo strašil ženy pracující na poli. Např. vodník z Kobeřic byl tak krutý, že se proměňoval v dítě, aby mohl nic netušící kolemjdoucí stáhnout do vody.

Někteří z obyvatel si však nevídané návštěvy a nevyčitatelné kousky vodníků nechtěli nechat líbit. Tak jako obyvatele Kobeřic, kteří z vesnice vyhnali vodníka z pověsti *Der Wassermann von Koberwitz in Warschau* (Vodník z Kobeřic ve Varšavě). Ten před jejich zlobou utekl do Varšavy a při setkání se sezónními „mulaři“ vyjádřil své odhodlání se nikdy více nevrátit. Hlučičané se proti vodníkům chránili pomocí svěcené vody, růžence, popř. nakreslili kruh posvěcenou křídou. Nebo byli odvážní, a to pak hodili vodníkovi na krk oháňku z lýčí a využívali jej pro těžké práce,

nejčastěji pro orbu na poli. To se však podle jedné z pověstí vymstilo Andryšku Šimůnkovi, jemuž se vodník pomstil tím, že utopil jeho jediného syna. Osvobodit z nedobrovolného zajetí mohl vodníka jen ten, kdo jej uvěznil, nebo ten, kdo mu podal vodu.

Hlučínsko patří mezi multikulturní regiony centrální Evropy, v nichž po staletí dochází k intenzivní kulturní výměně mezi jednotlivými jazykovými etniky. Téměř vždy jsou přítomny prvky české i německé. Je prostorem, v něm byly předávány hodnotové systémy, životní zkušenosti, společenské zvyklosti i komunikační normy. Je tedy logické, že část sbírek ústní lidové slovesnosti z Hlučínska tvořila i německy tradovaná slovesnost.

Příspěvek vznikl v rámci projektu SGS09/FF/2022 Stopy německé kultury v Hlučínském regionu III.

Poznámky:

- 1) V tomto potoce, v pramenech a bažinách a v rybníce byl prý vodník se svou velkou rodinou.
- 2) Příštího dne přišla nestvůra znovu a hráli jsme karty. Protože jsem měl narozeniny, přinesl jsem také láhev kořalky a nestvůra pila se mnou.

Komplikace první pozemkové reformy na Hlučínsku

Ivana Maloušková

12 / 2022 / 2

K důležitým aspektům prvorepublikového hospodářství patřilo provedení pozemkové reformy, jejímž prvotním cílem bylo přerozdělení půdy zejména mezi malorolníky, kteří do té doby obhospodařovali malá a neproduktivní hospodářství, navíc často v pachtu, zatímco držitelé velkostatků, pocházející zejména z řad aristokracie, vlastnili 30% té nejkvalitnější půdy. Nedostatek půdy vedl v období před první světovou válkou také k vyhledávání venkova a odchodům do měst, která nabízela více možností uplatnění. Přerozdělení půdy a zlepšení výživové i bytové situace drobného rolnictva však nebylo jediným cílem – reforma měla také pomoci kolonizovat oblasti s převládajícím německým obyvatelstvem. Například z materiálů dochovaných ve fondu Přídělového komisaře Státního pozemkového úřadu v Opavě, který byl pověřen prováděním pozemkové reformy na Opavsku, víme, že národnostní hledisko bylo poměrně pečlivě sledováno, což platilo zejména pro tak specifickou oblast, jakou bylo čerstvě připojené Hlučínsko, na jehož území více než polovinu půdy vázaly velkostatky.

Mezi nejrozsáhlejší patřily statky významného podnikatelského rodu Rothschildů v Dolním Benešově a v Šilheřovicích o výměře 2 443.40 a 3 945.30 ha, dále velkostatek knížete Lichnovského v Chuchelně o velikosti 4 107.30 ha, poté velkostatek Oldřišov s 1 709.35 ha patřící pruskému podnikateli Maxi Pinkusovi. Mezi pozemkové majetky s menší výměrou patřil velkostatek Velké Hoštice s 476.66 ha, k nejmenším pak statky Pusté Jakartice Selmy a Maxe Ritterových s výměrou 169.88 ha a Malé Hoštice Komendy Suverenního řádu maltézských rytířů o velikosti 127.40 ha. Ani velkostatky však nenabízely místnímu obyvatelstvu dostatek pracovního uplatnění, protože jejich majitelé dávali přednost levnějším pracovním silám například ze Slovenska nebo Polska, což také přispělo k odchodu pracovních sil na sezónní práce do pruského, později německého, vnitrozemí.

Pozemková reforma byla na Hlučínsku započata ještě před samotným připojením této oblasti k Československu a z dokumentů vyplývá průběžně tlak na její rychlé dokončení. Na již zmiňovaném aspektu národ-

Centrem velkostatku ve Velkých Hořticích byl barokní zámek rodiny Sprinzensteinů, *archív Františka Šenka*

nostním během reformy stavěly například nejen místní školské jednoty, ale také například Slezská odbočka Národní rady československé v Opavě. Ta požadovala okamžité zahájení přidělového řízení na celém Hlučínsku a celé zrychlení této akce, vytvoření zbytkových statků u rozsáhlejších komplexů hospodářských budov velkostatků, převzetí veškeré půdy do vlastnictví státu a následný rozprodej půdy spolehlivým českým jednotlivcům, pročesky orientovaným Moravcům nebo pachtovním družstvům. Přidělovému komisaři rovněž prostřednictvím soukromých osob i institucí přicházela nejen doporučení konkrétních zájemců, ale častá byla upozornění na nevhodné chování či přímo žádosti o odejmutí pozemku u určitých lidí. Například Jarmila Bečicová z Velkých Hořtic takto upozorňovala na případ zdejšího zedníka Jana Stoška posílajícího dítě do německé školy v Opavě a přitom hanobícího české školství: „*Své protičeské smýšlení projevuje zvláště proti učitelům zdejší školy. Svým nečestným vystupováním a nepřístojnou, urážlivou řečí hanobí kolemjdoucí učící osoby, čímž kazí učitelům i kázeň u dětí školních.*“ Přihlídnutí ke skutečnosti, zda-li rodiče posílají dítě do české nebo německé školy a jaký mají obecně k tomuto postoj, bylo v záležitosti provedení pozemkové reformy na Hlučínsku, a celkově v pohraničních oblastech, běžné. Stejně tak se přihlíželo ke skutečnosti, jestli dotýčný nebo jeho rodinní příslušníci pracují v Německu anebo zde odcházejí na sezónní práce. Na druhé straně však bylo některým zájemcům o přiděl vyčítáno, že své děti posílají do českých škol jen za účelem získání pozemku.

Právě nedůvěra vůči obyvatelstvu na Hlučínsku byla jedním z důvodů tzv. juterkového problému, kdy rozparcelována půda byla přidělována do vlastnictví pouze v počáteční fázi reformy, od poloviny dvacátých let však již byla možnost získat půdu omezena na formu dobrovolného pachtu, který se původně uzavíral na dobu šesti let. Později se tato doba zkrátila o polovinu, tedy na tři roky a pacht se prodloužil dle toho, zda-li pachtýři – *juterkáři* – osvědčili svou národní a politickou spolehlivost. V tomto případě měli navíc někteří z nich naději také na pozdější převedení půdy přímo do vlastnictví.

Výběr vhodných uchazečů nebyl obecně příliš snadnou záležitostí. Dotýčný musel oficiálně prokázat také potřebnost přidělu nebo pachtu pro obživu sebe nebo své rodiny a schopnost adekvátního hospodaření prostřednictvím vlastnictví hospodářských budov a živého i mrtvého inventáře, tj. dobytka a základních zemědělských strojů. Přednost však měli mít váleční poškození a váleční invalidé.

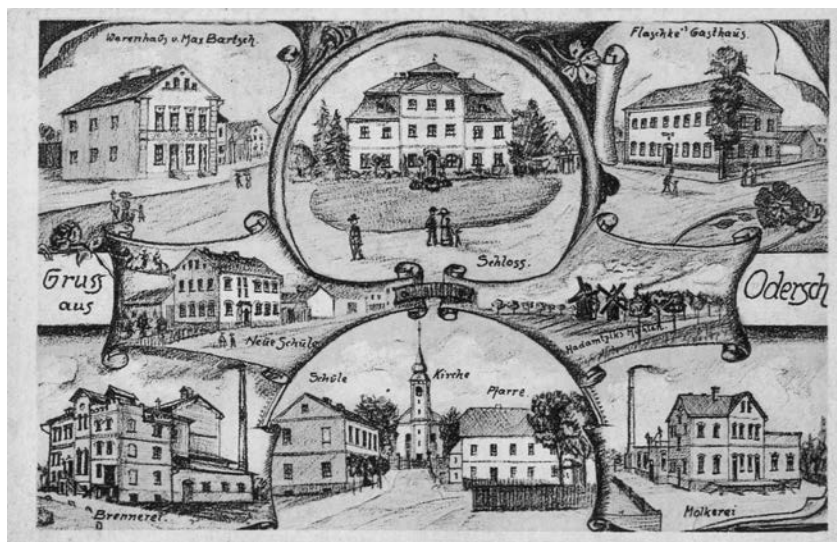
Velké výhrady dále panovali vůči nabyvatelům zbytkových statků, a to jak ze strany místního obyvatelstva, tak i z řad zájemců z obcí, které se již neřadily k Hlučínsku – „*(...) u lidu hlučínského jeví se proti každé přistěhované osobě z Československa zásadní odpor, a obzvláště proti nájemcům zbytkových statků. Tyto považuje lid hlučínský jako vetřelce.*“ Podobně byl vnímán i zájemce o dvůr Angelika, původně spadající pod majetek někdejších hrabat Sprinzensteinů ve Velkých Hořticích. Tímto nebyl nikdo jiný než samotný přidělový komisař Státního pozemkového úřadu, Ing. Josef Řezáč. V přiděl dvoru však zároveň doufali také zájemci z Kateřinek u Opavy, kteří dokonce v této záležitosti zaslali stížnost samotnému prezidentu republiky, další svou nespokojenost s údajně arogantním chováním přidělového komisaře ventilovali také prostřednictvím tiskových médií: „*(...) každému uchazeči, který přijde na pozemkový komisařiát v Opavě a žádá informace o Angelině, s velkým gustem prohlašuje: To budeme tedy konkurenti (...)* Při tom ovšem dalo by se velmi mnoho namítati proti způsobu, s jakým jedná s návštěvami a interpelantý. Snad se domnívá, že Angelika je již jeho a že tedy na odsokou z tohoto úřadu může si na každého a všechno dovoliti. Pokud jsme informováni, byla tyto dny podána stran jeho jednání s návštěvníky na Pozemkový úřad v Praze stížnost, aby byl ještě poučen, jak se má a musí chovati agrární exponent k slušnému dělníkovi nebo zástupci a mluvčímu dělnictva (...) Nevíme ostatně, co tomu řeknou v Pozemkovém úřadě, až se doví, že první starostí

pana inž. Řezáče je zeptati se návštěvníků na jejich politické přesvědčení a pak teprve navázati s nimi jednání (...).“ Vyhrocenou situaci se snažila řešit Okresní politická správa v Hlučíně vydáním vyhlášky o záka- zu rozšiřování nepravdivých zpráv o průběhu pozem- kové reformy pod hrozbou peněžité pokuty nebo dokonce odnětí svobody. Ing. Řezáč skutečně zbytkový statek získal, hospodařil na něm však pouze do roku 1928, kdy jej vzhledem k velkým dluhům prodal.

Je pochopitelné, že se obecně komisaři přidělových komisariátů, jako jedni z nejdůležitějších osob v samotném přidělovém řízení, ocitli v ohnisku různých sporů a museli čelit řadě opodstatněných i banálních stížností a rovněž i osobním útokům, jak také vidíme v tomto úryvku publikovaném roku 1926 v novinách „Duch času“. Tyto spory vyvíjeli na zaměstnance komi- sariátů nejen značný psychický tlak, ale nezřídka negati- vně ovlivňovaly průběh samotného přidělového řízení a těžce narušovaly také obraz státního aparátu. Pozem- ková reforma se však stávala ožehavým tématem prakticky ve všech kruzích obyvatelstva, nesouhlas s jejím průběhem byl také považován za jednu z příčin pumo- věho atentátu na byt obecního tajemníka Antonína Halaty v Luděřovicích. Útok se odehrál v listopadu 1926 a naštěstí se obešel bez zranění.

Reformu ztěžovaly nejen problémy národnostní, ale rovněž otázka zajištění zaměstnanců zabraných vel- kostatků – například úředníků, deputátníků nebo zemědělských dělníků, kteří se vlivem parcelace ocitli nejen bez zaměstnání ale také bez střechy nad hlavou. Ve všeobecném strachu z výsledků pozemkové refor- my se řada z nich se svými obavami obracela jak na přidělového komisaře, tak přímo na Státní pozem- kový úřad v Praze, a pochybnosti související s budou- cností zaměstnanců velkostatků se stávaly terčem časté kritiky politiků i samotných velkostatkářů. Tuto nejis- totu však zmírnila řada novelizací tzv. zákona náhrado- vého, v němž bylo upřesněno právě zaopatření těchto zaměstnanců, například povinností založením fondu pro zaopatření zaměstnanců, z něhož bylo hrazeno starobní a invalidní zabezpečení, dále zabezpečením přidělem nemovitostí, finančním odškodněním nebo doporučením náhrady adekvátního zaměstnání. Pozemkový úřad však také měl možnost přikázat maji- telům zabraných pozemků také převzetí určitého počtu zaměstnanců, přičemž se tento postup praktiko- val zejména v případě přidělení zbytkových statků.

Z konkrétních dokumentů týkajících se pozemkové reformy na velkostatku v Oldřišově je patrné, že dochá- zelo například k případům nerovného zaopatření zaměstnaných manželů. Avšak dle praxe musela být

Kresba na dobové pohlednici zachycuje nejen historické a veřejné budovy Oldřišova, ale také hospodářské objekty jako lihovar a mlékárnu, archiv Františka Šenka

podle postupu zaopatření u muže stejně zaopatřena i jeho žena. Zaměstnanci přirozeně na tyto rozdíly poukazovali a podávali oprávněné stížnosti. Na důležitosti nabývala také otázka staropensistů. Ti nakonec museli být až do svého skonu vydržováni nabyvateli zbytkových statků, přičemž nový majitel byl povinen pro tyto osoby zajistit byt a otop. Na oldřišovském vel- kostatku se delší dobu táhl případ staropensistky Mrkvové, které byl odňat pokoj za účelem ubytování čeledína. Mrkvová sepsala několik žádostí o přidělení bytu a opakovaně se odmítala z bytu vystěhovat. Její stížnosti byly nakonec uznány jako oprávněné.

Problémy se svými zaměstnanci řešil rovněž Franti- šek Sprinzenstein na statku ve Velkých Hošticích. V červenci 1924 se k přidělovému komisaři dostal správce tamního velkostatku František Theuer se stíž- ností, že byl majitelem k 1. září bez příčiny propuštěn. Takovýto úkon však nebyl možný bez povolení Státního pozemkového úřadu, takže přidělový komisař si vyžádal osobní vysvětlení majitele velkostatku, který při své následné návštěvě udal nespokojenost s nedba- lým vykonáváním služby dotyčného. Dotčený správce se proti sloům svého zaměstnavatele pochopitelně ohradil, jelikož pracovní záležitosti údajně řešil pouze s inspektorem Plickem, od majitele velkostatku žádné příkazy nedostával a není si ani vědom žádných stíž- ností. Z tohoto důvodu pro něj byl důvod náhlého pro- puštění a přeobsazení pracovního místa velkým pře- kvapením. Záležitost nakonec dopadla v neprospěch bývalého správce, na jehož místo byl poté přijat hospodářský praktikant Antonín Suck z Černešína v Čechách.

Razítka vybraných hospodář- ských spolků na Hlučínsku, které byly zaangażovány v pozemkové reformě, Zemský archiv v Opavě

Mezi další komplikace pozemkové reformy drobnějšího rázu patřilo nesprávné nebo zdlouhavé vyměřování samotných přídělů, a tedy nespokojenost s prací geometrů při samotném rozdělování půdy, anebo řešení žádostí zájemců, které byly dodány se zpožděním až po uzavření celého řízení.

Prameny a literatura:

Zemský archiv v Opavě, fond Přídělový komisař Státního pozemkového úřadu v Opavě, Velkostatek Malé Hoštice, Velkostatek Oldřišov, Velkostatek Pusté Jakartice, Velkostatek Velké Hoštice.

Magdalena BERANOVÁ – Antonín KUBAČÁK: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010.

Duch času, roč. 28, č. 85, ze dne 11. 4. 1926, s. 4.

Eduard JEŘÁBEK: *Slezské zemědělství a jeho třicetiletý vývoj*. Opava 1929.

Eduard JEŘÁBEK: *Pozemková reforma na Hlučínsku*. Nákladem Matice opavské. Opava 1930.

Ivana KOLÁŘOVÁ: *Vyšetřování pumového útoku na Hlučínsku roku 1926*. In: Almanach příspěvků IX. Konference policejních historiků. Praha 2014, s. 2–9.

Rudolf LUSTIG: *Schematismus velkostatků v zemi Moravsko-slezské*. Praha 1935.

Vilém PLAČEK: *K tzv. juterkovému problému na Hlučínsku a jeho řešení v letech 1921–1960 (1998)*. In: Historie okupovaného pohraničí 1938–1945, 8, Ústí nad Labem 2004, s. 7–22.

Vilém PLAČEK: *Prajzáci aneb k osudům Hlučínska 1742–1960*. Háj ve Slezsku 2007.

Vilém PLAČEK – Magda PLAČKOVÁ: *Oldřišov 1234–2004*. Háj ve Slezsku 2006.

Vilém PLAČEK – Magda PLAČKOVÁ: *Velké Hoštice 1222–2012*. Háj ve Slezsku 2012.

Jan VOŽENÍLEK: *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha 1924.

Jan VOŽENÍLEK: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*. Praha 1930.

Chałupki – z historie obce

Kamil Kotas

12 / 2022 / 2

Dnes leží polská ves Chałupki u hranic s Českou republikou. Patří do Gminy Krzyżanowice v ratibořském okrese. Přes řeku Odru sousedí s městem Bohumín, ležícím v někdejší Těšínském knížectví. Z druhé strany odděluje ves „suchá hranice“ od Hlučínska, tj. od vsi Šilheřovice a bývalého dvora Paseky.

Chałupki dostaly svůj dnešní název v roce 1945, kdy je převzala polská správa. Do té doby se s takovým názvem setkáváme zřídka: od konce 19. století, a to pouze jako pojmenování části vsi dnes nazývané Stare Chałupki (mezi železniční tratí a Pasekami), kde původně vyrostla ves Annaberg.

Počátek obce je spojen s bohumínským hradem, poprvé zmiňovaným jako *Barutswerde* v listině knížete Jana I. Ratibořského z roku 1373. Z dokumentu však vyplývá, že tento hrad musel existovat již za panování ratibořského knížete Leška (1306–1336). Vedle hradu časem vznikl statek a stavení pro sloužící – celý tento majetek, označovaný jako *Schloß Oderberg*, neměl právní status vsi, ale byl prostě panstvím vlastníka, tzv. stavovským panstvím. Od dob slezských válek, kdy se toto panství stalo pohraničním městem, se pro něj začal častěji užívat název *Preußisch Oderberg*, čili Pruský Bohumín, kvůli odlišení od města Bohumín, které zůstalo v Habsburské monarchii. V roce 1823 Josef Dittrich, majitel panství *Schloß Oderberg* z něho vyčlenil malou část, ze které byla formálně

vytvořena samostatná ves s názvem Annaberg. Tímto názvem byly již od přelomu 17. a 18. století označovány nedaleko bohumínského zámku stojící domy pro zámecké sloužící a čeled' – v okamžiku oddělení vsi se staly jejím centrem. Obě administrativní formy fungovaly vedle sebe na území dnešních Chałupek do chvíle, kdy došlo v meziválečném období ke zrušení administrativní samostatnosti statků (*Guts-Bezirk*), a obě jednotky byly spojeny v jednu ves Annaberg. Dne 1. dubna 1939 byly pod názvem Ruderswald dohromady sloučeny vsi: Annaberg, Schurgersdorf (dnes Zábělkov) a Ruderswald (dnes Rudyszwałd) a byla z nich tak vytvořena jedna obec – na území dnešních Chałupek – se sídlem pro úřední orgány. Tento stav trval do chvíle, kdy ves padla v prvních májových dnech roku 1945 do rukou Rudé armády.

Panství *Schloß Oderberg* náleželo během staletí mnoha šlechtickým rodům, leckdy provázaným svými majetky s obcemi, které dnes tvoří Hlučínsko. Vznik tvrže *Barutswerde* je spojen se Žibřidem z Barutu – v jehož rukou se také po určité dobu nacházel hrad Landek a také město Hlučín. Nejpozději na počátku 15. století se hrad ocitl přímo v rukách ratibořských knížat. Následně náležel rodu Tvorkovských z Kravař, Bělíkům z Kornic, Janu Tovačovskému z Cimburka, pánům z Vrbna, Janu Buřejovi z Klvova, až se znovu stal součástí majetku ratibořských knížat. Poslední

z nich, Valentin Hrbatý, ho v roce 1521 prodal opolskému knížeti Janu II. Dobrému. Ten již v roce 1523 dále zámek prodal markraběti Jiřímu Braniborsko-Ansbašskému (zvanému též Zbožný) z rodu Hohenzollernů. Za jeho panování byl vybudován první most přes řeku Odru spojující město Bohumín s jeho zámkem. V rukou Hohenzollernů zůstalo zdejší panství do roku 1621, kdy byly během třicetileté války Janu Jiřímu, krnovskému knížeti, který byl v konfliktu s Habsburky, zkonfiskovány pozemky. V průběhu zmíněné války zničila v roce 1626 dánská vojska místní most na Odře. Bohumínské panství se zámkem se v roce 1623 ocitlo v rukou bankéřské a podnikatelské rodiny Henckelů z Donnersmarku. Po dobu jejich vlastnictví, trvajícího do roku 1803, získali pro svá okolní panství status svobodného menšího stavovského panství (status minor), přebudovali v barokním slohu místní zámek a také znovu postavili most přes Odru. Po Henckelech z Donnersmarku přes 10 let panství vlastnil kníže Karel Alois Lichnovský, dalších 5 let bylo majetkem Benjamina Jeremiáše Förstera. Následně byl po dobu jednoho roku vlastníkem baron Josef Adam Gruttschreiber. V letech 1818–1844 panství náleželo rodu Dittrichů a v dalších letech ho držel baron František Hubert Stücker z Wayerhofu – majitel sousedního šilheřovického panství (*Herrschaft Schillersdorf*). V roce 1846 se panství *Schloß Oderberg* společně se vsí Annaberg dostalo do rukou rodu Rothschildů. V té době skupovali Rothschildové na území dnešního Hlučínska řadu panství, např. Dolní Benešov, Hlučín, Šilheřovice. V roce 1938 po anšlusu Rakouska hitlerovským Německem nacisté panství *Schloß Oderberg* v souvislosti s uskutečňovanou antižidovskou politikou zkonfiskovali. V roce 1942 získala toto panství od státní pokladny ovdovělá hraběnka Erna von Rothkirch und Panthen. V jejích rukách zůstalo do chvíle, kdy v posledních týdnech druhé světové války společně se synem utekla před blížící se frontou. Po válce bylo panství znárodněno, zámek samotný je dnes majetkem Gminy Krzyzanowice, která ho pronajímá místnímu podnikateli.

Milníkem v dějinách vsi Annaberg bylo získání železničního spojení přes Ratiboř do Kandřína v roce 1847. V roce 1849 byl předán do užívání místní železniční most přes Odru. Tímto krokem bylo přes nádraží v Bohumíně navázáno spojení se zeměmi habsburské monarchie. Železniční stanice Annaberg se v důsledku železničního propojení Berlín – Vídeň stala hraniční stanicí. Od té doby význam města rostl, neboť se stalo místem různých hospodářských investic – vznikl zde cukrovar, pila, lihovar, cihelna, sklady zboží. Rovněž i počet obyvatel významně vzrostl: ze 164 v roce 1843,

přes 328 v roce 1855, na 558 v roce 1871. Zmíněné hospodářské iniciativy rovněž lákaly obyvatele vsí, které jsou dnes součástí Hlučínska, ať už jako pracovníky nebo jako zákazníky. Například z „*Hultschiner Zeitung*“ z počátku 20. století se dozvídáme o nehodě na nádraží, kterou svým povozem způsobil vozka z Markvartovic, anebo o tom, že osmnáctiletá Anna Zahradníková z Koblava zemřela při vykládání šterku následkem nešťastného pádu z vagónu.

Dávné Chaľupki měly díky mostu přes Odru důležitou pozici na poli dopravy v našem okolí. Po demolici chátrajícího mostu z dob Henckelů z Donnersmarku v roce 1837 byla náhradně zavedena převoznická přeprava, která fungovala do roku 1899. Tehdy byl postaven „Jubilejní most císaře Františka Josefa I.“. Ten stojí dodnes, ale kvůli zkvalitnění dopravy byl v roce 2007 dán k užívání nový most silniční. Poté, co město v polovině 19. století získalo železniční spojení, stoupla jeho role jako lokálního dopravního centra – také pro okolní vsi, které později vytvořily Hlučínsko. Pro mnoho těchto vsí byl Annaberg nejbližší železniční stanicí. Právě z ní se lidé často vypravovali do okresní Ratiboře nebo dále do světa: za nákupy, za vzděláním, na návštěvy, na cestu k vojenské jednotce a do války. Potřeba rozšířit železniční trať do hloubi území dnešního Hlučínska se silně projevila na konci 19. století, kdy byla naplánována výstavba železniční trati Annaberg – Hať – Hlučín – Kravaře, s odbočkou do Petřkovic. V roce 1896 byly dokonce započaty přípravné práce, které však byly několikrát přerušeny, opět obnoveny a projekty měněny. Nakonec byly v roce 1914 zahájeny práce na trase Annaberg – Petřkovice, která měla být předána k užívání dokonce už v roce 1916. Definitivní překážkou se však bohužel kvůli probíhající první světové válce stal nedostatek prostředků. Jako zajímavost můžeme z historie dopravy mezi Annabergem a Hlučínem uvést fakt, že v roce 1910 došlo k (neúspěšnému) pokusu vytvořit mezi těmito městy autobusové spojení. Během testování se však ukázalo, že motory byly příliš slabé a nezvlá-

Panství a obchod se zbožím na dobové pohlednici z Annabergu, fotoarchív autora

daly daný terén. Podařilo se to teprve v roce 1916. Z počátku jezdily čtyři spoje denně, časem však došlo k jejich omezení na jeden spoj denně.

Komunikační spojení doplňovala poštovní služba. Listonoši z Pruského Bohumína měli např. původně na starosti přímo Šilheřovice a Antošovice. Minimálně

od roku 1850 pěší poslíček z nádražního poštovního úřadu nosil čtyřikrát týdně poštu do Hlučina, odkud pak byla roznášena dál. Později byl poslíček nahrazen malým povozem taženým jedním koněm, který jezdil každodenně. V roce 1863 již jezdil dvoumístný vůz a v roce 1872 byl vystřídán velkým povozem obhospodařovaným sedlákem z Ludgeřovic. Rovněž do Hatě a také přes Koblov do Ludgeřovic chodili nejprve pěší poštovní poslíčci, kteří byli v roce 1883 nahrazeni povozy.

Chalupki byly historicky silně spojeny s územím, jež dnes tvoří Hlučínsko, pouty administrativně-úřední povahy. V letech 1818–1923 a také 1938–1945 byla tato města součástí okresu Ratiboř. V té době se obyvatelé

Annabergu nacházeli v jednom volebním okrsku, ze kterého volili společné zástupce do okresní rady spolu s Antošovicemi, Hatí, Šilheřovicemi a později dokonce i s Kozmicemi či Petřkovicemi. Rovněž v jiných volbách, ať už do Landtagu či Reichstagu, byly zřízeny společné volební okrsky a k volbám se voliči z Antošovic nebo Pasek scházeli v hospodě, později se volilo ve škole v někdejších Chalupkách. Voliči z Chalupek chodili časem také do volební místnosti v Šilheřovicích. Poté, co Rothschildové získali mnoho okolních panství, došlo k jejich sloučení v jeden policejní obvod (Polizei-Bezirk). Tyto obvody byly zrušeny v roce 1874 a místo nich vznikly menší úřední okrsky (Amtsbezirk): Annaberg tvořil zpočátku jeden takový okrsek se Zábělkovem, Antošovicemi, statkem Paseky a Koblovem s Tabulkami. Také pokud se jedná o soudnictví, jednalo se o konkrétní spojení. Chalupki spadaly pod pobočku okresního soudu umístěnou v Hlučíně a následně pod tamější Amtsgericht. V letech 1872–

1875 se v Annabergu nacházelo pracoviště Katastrálního úřadu, pokrývajících svým rozsahem hlavně města tvořící dnes Hlučínsko. Později byl tento úřad, včetně celého osazenstva, přemístěn do Hlučina.

Rovněž na poli školství se projevovaly silné vazby mezi Chalupkami a sousedy zpoza dnešní hranice. Když byla v roce 1878 na pozemku darovaném Rothschildem otevřena první škola ve vsi, chodily do ní také děti z Antošovic a Pasek. Současně se změnou hranic po první světové válce (r. 1920) přišlo nařízení, aby děti z těchto dvou, nyní již zahraničních, obcí navštěvovaly školu v Šilheřovicích. Rodiče však své děti posílali dále do Annabergu a teprve po intervencích policejních orgánů se praxe změnila.

Dalším polem kontaktů mezi obyvateli Chalupek a těmi z okolí Hlučina byla vojenská služba, zejména za prusko-německých časů, nejednou ve stejných jednotkách. V 19. století a na počátku 20. století se zástupy místních mužů vypravovaly do Hlučina ke komisi, na přehlídky a vojenská cvičení. Armáda ovlivňovala formování společného vlasteneckého cítění a státně-národnostní identifikace vojáků. Během dvou světových válek odjížděli rekruti z celého okolí ke svým jednotkám obvykle z nádraží Annaberg. V roce 1929 okresní orgány nechaly ve vsi postavit monumentální pomník všem padlým vojákům okresu Ratiboř v první světové válce – vzhledem k územím, která Němci v této válce ztratili, včetně Hlučínska, měl silně revizionistické ladění.

Většinu obyvatelstva Pruského Bohumína, Annabergu a okolí Hlučina sice spojovalo společné katolické vyznání, přesto tato území náležela do různých diecézí: do olomoucké a vratislavské (a od r. 1972 do opolské). Věřící z Chalupek navštěvovali kostely hlavně v Bohumíně a Zábělkově, nakonec však byla v roce 1980 ve vsi založena samostatná farnost. Hranice diecéze se kryla také ve značné míře s hranicí jazykovou – v dávných Chalupkách se mluvilo hlavně „polsky“ (ve skutečnosti místním slezským dialektem), naopak bylo jen málo lidí, jejichž mateřským jazykem byl okolní dialekt moravský. Jazyk, který byl znám všem obyvatelům Slezska, byl jazyk německý, vyučovaný ve školách. Co se týče náboženských vazeb, ty byly výrazné mezi vyznavači judaismu. Nejpozději od roku 1854 byli Židé z Annabergu a Pruského Bohumína zapsáni do židovské obce v Hlučíně. Na tamějším židovském hřbitově byli také pohřbeni. Svědčí o tom dodnes zachované náhrobky náležící rodině krčmářů z Chalupek: Heimanna a Ernestiny Grünberger. Není naopak známo, nakolik podobné vazby existovaly mezi zdejšími protestanty: od 19. století protestanti náleželi do farnosti v Ratiboři, nelze ale vyloučit, že navštěvovali nedalekou farní pobočku

Gasthaus Jac. Hartmann, Annaberg (Ob.-Schles.).

Schloss Schillersdorf.

Dobová pohlednice z Annabergu s motivem ze Šilheřovic, fotoarchiv autora

v Hlučíně. Na počátku třicátých let 20. století si v Annabergu postavili vlastní evangelickou kapli.

Široké kontakty mezi obyvateli probíhaly také v oblasti rodin a prostřednictvím migrace. V matričních knihách nacházíme nezdědka informace o manželstvích, uzavíraných obyvateli Chalupky se sousedy z území dnešního Hlučína. Známe také případy migrace. Kupříkladu ve druhé polovině 19. století byl významnou postavou ve vsi hlučínský rodák Wenzel Namislo – šoltýs, venkovský písař, člen různých komisí, muzikant a drobný podnikatel. Ještě za dob našich dědů byla velmi známá rodina Matysků (*Matyssek*) žijící na statcích v Annabergu a na Pasekách: ovčák Johann a také jeho dcera a vnučka se věnovali léčení nemocných, hlavně rovnání kostí. Po první světové válce do vsi přišel určitý počet lidí z Hlučína. Tito lidé nechtěli či nemohli z národnostních důvodů žít v československém státě. Byli to např. správci z okolních panství Rothschildů: Wilhelm Rosemann z Hlučína a Ferdinand Goinka z Pasek/Šilheřovic (ten měl koneckonců manželku z Annabergu). Dostali podobnou službu na panství *Schloß Oderberg*. Přestěhoval se zde také Otto Besuch, malíř, zajímavá postava z Dolního Benešova. Následkem těchto migrací se obyvatelstvo Annabergu v meziválečném období zdvojnásobilo a v roce 1937 dosáhlo počtu 1050. K pohybu obyvatelstva v obou směrech došlo také po druhé světové válce – v Chalupkách lidé hledali úkryt před represemi ze strany Československa a v mnoha městech Hlučína zase před represemi polskými.

Zajímavé je, že se po obou světových válkách objevila šance, že by se Chalupky a Hlučínsko ocitly v jednom státním celku. Československo mělo zájem o ves samotnou mj. i kvůli komunikační trase spojující Bohumín s oblastí na severovýchod od Hlučína. Nejkratší cesta vedla přes Chalupky, na této trase se však musela dvakrát překračovat hranice. Po druhé světové válce v červnu 1945 československé vojsko a milice na krátkou dobu obsadily Chalupky a další vsi až po Ratiboř. Ozbrojený konflikt zažehkala intervence Stalina a spornou oblast zabrala znovu polská strana.

Nejintenzivnější kontakty mezi Chalupkami a obcemi na Hlučínsku (hlavně však těmi východně od Hlučína) probíhaly tehdy, když se všechny nacházely v jednom okrese Ratiboř a když je neoddělovala státní hranice. V meziválečném období kontakty zeslábly, zato po druhé světové válce společně se změnou hranic a politického systému zcela utichly. Paradoxně právě v éře „bratrských socialistických států“ byly hranice střeženy nejpečlivěji. Jejich legální překročení bylo nejčastěji reglementováno propustkami, jejichž dostupnost byla pravidelně omezena. Vzájemné vztahy se začaly pomalu obrozovat po pádu starých režimů na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století. Mimořádně zintenzivnění vzájemných kontaktů, zejména na poli spolupráce samospráv a společenských či hospodářských organizací, je postřehnutelná od počátku 21. století, kdy se Polsko spolu s Českou republikou ocitly současně v Evropské unii a přistoupily k Schengenské smlouvě.

Z polštiny přeložil Jaroslav Radimský

Životní osudy Dr. Alfonse von Rothschilda (1878–1942) /2. část/

David Devon, Jan Gromnica

12 / 2022 / 2

Jméno Rothschild, které už dlouho symbolizovalo velkokapitál a kapitalismus, se neobjevovalo v negativních konotacích jen na stránkách levicových novin. Terčem kritiky se v roce 1933 stala zaměstnanecká politika Alfonse Rothschilda na jeho statcích na Hlučínsku.¹⁾ Český tisk mu vytýkal, že trpí ve svých službách „germanizátory“ a sympatizanty hitlerovského Německa. Novináři upozorňovali na skutečnost, že vedoucí místa zastávali proněmecky smýšlející úředníci, kteří dávali okatě najevo své německé cítění a vyžadovali podobný postoj i od svých podřízených. Poněmčování mělo vedle preferování němčiny ve služebním

styku spočívat především v posílání dětí do německých škol, aktivitami v Turnvereinech, zahraničních (německých) politických stranách apod. Pravdou je, že Rothschild nebyl jediným židovským vlastníkem, jehož někteří vedoucí zaměstnanci a představitelé technické inteligence inklinovali v průběhu třicátých let 20. století k proněmeckému smýšlení a krajní pravici. Podobnou situaci bychom našli i jinde v širším okolí, např. na průmyslovém Ostravsku. Analogické poměry panovaly ostatně i na dominiích knížete Lichnovského, což vedlo český tisk k závěru, že by „národnostně nespolehlivý“ pohraniční úsek, který vyplňovaly

Alfons a Clarice (vpravo) při společenské události (1934), *Wiener Salonblatt*

Alfonsův jediný syn Albert přezdívaný „Buster“ (třicátá léta 20. století), *soukromý archiv*

Alfonsovy dcery Gwendoline a Bettina (třicátá léta 20. století), *soukromý archiv*

rozsáhlé majetky obou bratrů Rothschildů a Lichnovského, mohl v případě vnějšího ohrožení Československa představovat bezpečnostní riziko.²⁾ Noviny si samozřejmě všimaly případů Rothschildových zaměstnanců, kteří se evidentně angažovali v protistátní činnosti a proněmecké iredentě. Kritiku českého tisku si vysloužili i dva zaměstnanci velkostatku a členové někdejšího šilheřovického zastupitelstva, kteří se nezúčastnili zasedání, kde se mělo hlasovat o udělení čestného občanství Šilheřovic prezidentu Masarykovi.³⁾ Není jasné, jaké stanovisko zastával v otázce národnostního zápolení sám Alfons Rothschild. Podle dostupných pramenů se snažil spory urovnávat smírem a navenek vždy přísliboval nápravu. Jeví se pravděpodobným, že jej podobné třenice nechávaly klidným a že neměl osobní potřebu výrazně zasahovat ve prospěch jedné ze stran.

Počátek třicátých let nevyhlížel pro Alfonse Rothschilda a jeho bratry růžově. V květnu 1931 se ocitl vídeňský Credit-Anstalt (svého času největší rakouská banka vlastněná Rothschildy) v platební neschopnosti a musel vyhlásit bankrot. Událost vyvolala po Evropě krachy dalších úvěrových společností a urychlila na starém kontinentu nástup Velké hospodářské krize. Vítkovické železárny, které Rothschildové vlastnili napůl s Gutmanny,⁴⁾ vykazovaly v té době navíc velkou ztrátu. Alfons musel hledat úspory, kde se dalo. Vítkovické železárny nabízely k prodeji nemovitosti, které nesouvisely s výrobou a mračna se stahovala i nad šilheřovickým zámekem, který byl oceněn na 12 milionů tehdejších korun.⁵⁾ Alfons dokonce nabídl na prodej značné části svých zahrad ve vídeňské části Hohe Warte, kde měl vilu.⁶⁾ Aby vídeňští Rothschildové mohli vyrovnat závazky Credit-Anstaltu a nepřišli o Vítkovice, dali své podíly spolu s většinou podílů Gutmannů do zástavy londýnské bance N. M. Rothschild & Sons.⁷⁾ V polovině třicát-

tých let se staly Vítkovice opět vysoce rentabilními, nicméně veškeré zisky plynuly do Londýna, kde se zpět přerozdělovaly. Vídeňští Rothschildové tak už nikdy nenabýli suverénního ekonomického postavení, jakému se dříve těšili.

I když se podařilo Rothschildům stabilizovat situaci na trhu a přestát Velkou hospodářskou krizi, vídeňská větev se přesto blížila svému konci. Jejich společenský život zdánlivě pokračoval tak, jak byli zvyklí. Jako účastníci či pořadatelé byli svědky napínavých sportovních utkání, intenzivních honů, nádherných bálů, bujarých oslav, rozmanitých výstav a zodpovědných charitativních akcí. Na pozadí však nepochybně probíhaly postupné přípravy na záchranu v reakci na zhoršující se politickou situaci a prohlubování vlivu nacismu.

V roce 1933 Alfons a Clarice podnikli orientální expedici, jejíž součástí byla návštěva Palestiny.⁸⁾ Kromě naplnění cestovatelské vášně páru můžeme tuto cestu pravděpodobně chápat i symbolicky. V časech nejistoty a problémů, které vzrůstaly, mohl Alfons cítit potřebu silněji přilnout ke své židovské víře. V posvátné zemi se mohl pokusit vyjádřit svou vděčnost nad překonáním podnikatelské krize, poprosit o budoucí požehnání rodu.

V letech 1935⁹⁾ a 1937¹⁰⁾ si Rothschildové nenechali ujít své tolik oblíbené koňské dostihy na vídeňské Derby. Clarice zářila v nádherných šatech jako nikdy předtím, obklopená členy rodu Seilern a Rohrer. Poslední předválečné roky Alfonse a Clarice se nesly ve znamení velkých společenských úspěchů. Ilustrativním příkladem z roku 1936 je pozvání španělského krále Alfonse XIII. do paláce Rothschildů na Theresianumgasse, kde po večeři následovala karetní hra bridge.¹¹⁾ Také Šilheřovice zažily své poslední velké návštěvy v podobě přítomnosti budoucího maharadžy Kumara z Bíkáneru¹²⁾ či domnělé návštěvy vévody z Windsoru, bývalého anglického krále Edvarda VIII. těsně po jeho abdikaci.¹³⁾

S příchodem roku 1937, před blížícím se anšlusem Rakouska, již rodina Rothschildova podle všeho řešila otázku alternativního domova ve Švýcarsku,¹⁴⁾ kde studoval na prestižní internátní škole Le Rosey jejich syn Albert.¹⁵⁾ V listopadu tohoto roku se uskutečnila oslava stříbrné svatby Alfonse a Clarice. Manželský pár pozval své nejbližší přátele na večeři. Hrabě Karl Hugo Seilern-Aspang se svou ženou uspořádal na počest stříbrného páru koktejlovou párty, kde Alfons a Clarice byli obdarováni figurkami jezdců ze Španělské dvorské jezdecké školy z vídeňské porcelánky Augarten.¹⁶⁾ Aby Alfons vyjádřil svou náklonnost a respekt ke své

ženě, daroval Clarice nádhernou brož ve stylu art deco ze smaragdů a diamantů (zlatnictví Josef Siess Söhne).¹⁷⁾ O pár měsíců později byl Alfons a Clarice pozváni anglickým králem Jiřím VI. a královnou Alžbětou na velký dvorní bál v Londýně.¹⁸⁾

Když se ohlásil rok 1938, bylo již jasné, jakým směrem se budou ubírat další kroky rodiny. Rothschildové očekávali svůj odchod do zahraničí, netušili, s jakou rychlostí však nastane. Z počátku roku se ještě objevuje ve vídeňském tisku poslední komentář ohledně módy a účasti Clarice na operním báli.¹⁹⁾ Rodina se pozvolna stahuje z veřejného prostoru, později už na její adresu zaznívají negativní a kritické hlasy. Alfons zvažoval a připravoval možnosti emigrace, vypořádání majetkoprávních vztahů a převozu cenných uměleckých děl. Společně s Clarice záhy odjel do Londýna, aby si začal připravovat půdu pro to, co mělo následovat. Londýn byl strategickým místem – Alfons a také Clarice zde měli rodinu, kontakty a tudíž i zázemí. Alfons zde také odcestoval za svým velkým sběratelským zájmem. Byl pozván na jubilejní výstavu Liverpoolské filatelistické společnosti, kam zapůjčil cenné známky.²⁰⁾ Alfons a Clarice měli také v plánu přijmout pozvání královského páru na jejich sídlo Sandringham v hrabství Norfolk. Clarice si proto s sebou odvezla své drahocenné šperky, které tedy nikdy nepadly do rukou nacistů. Přátelé Alfonse nabádali, aby se do Rakouska už za žádnou cenu nevracel.²¹⁾ Přikročilo se tedy k plánu, aby se všichni členové Alfonsovy rodiny setkali v neutrálním Švýcarsku. Alfons a Clarice se vydali za synem Albertem do Švýcarska a zaslali telegram do Vídně 11. března 1938. Urgovali dcery Bettinu a Gwendoline, aby okamžitě vyjely směr Švýcarsko. V ranních hodinách následujícího dne nastal anšlus Rakouska. Bettina a Gwendoline byly kvapně probuzeny ve vídeňském paláci a v doprovodu služebnictva urychleně dopraveny na nádraží, aby nasedly na vlak do Curychu. Naneštěstí byly na cestě zadrženy, donuceny vystoupit z vlaku a následně zavřeny v policejní cele v Innsbrucku.²²⁾ Onoho dne byl dále zadržen na letišti Aspern ve Vídni Louis von Rothschild, bratr Alfonse a strýc mladých baronek, který se také pokoušel uprchnout. Eugène byl mimo zemi již dávno, a tedy v bezpečí. Na základě vyjednávání byly baronesy nakonec propuštěny díky strýci, aby se shledaly se zbytkem rodiny ve Švýcarsku. Louis, strategicky důležitější rukojmí, byl uvězněn v hotelu Metropol na Morzinplatz ve Vídni. Jeho nucený pobyt se protáhl na dlouhých čtrnáct měsíců.²³⁾

O dva dny později byly oba výstavní paláce Rothschildů ve Vídni zapečetěny gestapem, nastal proces

konfiskace majetku Alfonse a Louise na základě rasových zákonů. Alfons si procházel skutečným peklem. Nejdříve měl velké obavy ohledně bezpečného příjezdu dcer, poté následovalo náročné a komplikované vyjednávání o propuštění bratra Louise, které trvalo až do května 1939. Součástí ujednání byl převod majetku na Třetí říši, včetně Vítkovických železáren.²⁴⁾ Nacisté si za propuštění Louise vymínili snad nejvyšší výkupné, které bylo kdy v historii za jednotlivce zapláceno – podrobnosti nejsou známy, ale odpovídalo údajně ekvivalentu 21 milionů tehdejších amerických dolarů,²⁵⁾ což by se rovnalo hodnotě dnešních 444 milionů dolarů.

Alfonsův život se obrátil vzhůru nohama. Měl obavy o život členů rodiny, musel neustále vyjednávat a snažit se zachránit to, co se zachránit dalo. Jeho zdraví se pod vlivem stresu zhoršovalo. V říjnu 1938 nastala nečekaná tragédie, která jej ranila. Jediný syn Albert, pomyslný pokračovatel rodinné linie, začal mít vážné zdravotní komplikace, které vyústily v jeho smrt. Příčina spočívala v infekci, která nastala v oblasti hrdla.²⁶⁾ Clarice to zdrtilo, dcery byly traumatizované a Alfons neměl vzhledem k četným starostem ani čas, aby náležitě truchlil. Veškerá zodpovědnost a budoucnost rodiny totiž spočívala na něm.

Alfons se snažil ještě před anšlusem Rakouska nejdůležitější umělecké předměty vyvézt včas ze země. Ve Vídni nechal díla pečlivě zabalit do beden a připravit, aby byly po všech nezbytných administrativních úkonech a povoleních o vývozu zaslány do Londýna. To se nikdy nestalo. Byly zkonfiskovány a z důvodu pracné inventarizace předány zaměstnancům Uměleckohistorického muzea ve Vídni. Umělecká díla nejvyšší kvality měla být určena pro samotného Adolfa Hitlera, který zamýšlel vystavět své ohromné muzeum v Linci.²⁷⁾

Rothschildova rodina po příletu do New Yorku (1940) - Clarice a Alfons uprostřed, dcery Gwendoline a Bettina po stranách, soukromý archiv

Alfons se v červenci roku 1938 snažil také vyřešit otázku nejcennějších uměleckých děl, které pocházely ze šilheřovického zámku a zůstaly tak v Československu. To neušlo domácímu tisku, který na tyto snahy reagoval jednoznačnou kritikou. Polední list píše o Rothschildech, „kteří utíkají se svými klenoty do Anglie“ a apeluje na úřady, „aby zabránili drancování republiky“.

Rothschildova rodina odpočívá na horách (1940), soukromý archiv

Bývalý Alfonsův vídeňský palác na Theresianumgasse před demolicí (1955), © SPÖ Wien

Rothschildové jsou vykresleni „jako zbabělci, kteří místo, aby přimkli k zemi, tak prchají“. Šilheřovický zámek vlivem jejich přístupu pustne a je zbovován své nádhery v podobě cenných uměleckých sbírek.²⁸⁾ V následujícím měsíci je ve stejném listu otisknut článek (v reakci na předešlý kritický), který informuje o tom, že baron Alfons von Rothschild zamýšlí zakoupit zámek a statek v okolí Prahy, a proto zde převezl umělecké sbírky ze Šilheřovic.²⁹⁾ Je těžké určit, zda alespoň na chvíli Alfonse nenapadlo zvolit Prahu jako dočasné místo pobytu rodiny. V této komplikované době pobývali na různých místech (od hotelů až po panská sídla příbuzných či přátel). Umělecké sbírky byly deponované v budově Vítkovického Horního a hutního těžířstva na ulici Bredovské 9 (dnes Politických vězňů) v Praze 2.³⁰⁾ Alfons se svými právníky a pracovníky urputně bojoval s úřady, aby mu na základě vývozního povolení umožnily umělecká díla poslat z Prahy do Londýna. V lednu 1939 bylo povolení poskytnuto a Alfons dostal zelenou. Daroval Národní galerii dvě kvalitní díla holandských mistrů (byly předmětem restituce v roce 2014) a částku 60 tisíc korun na rozšiřování jejich sbírek.³¹⁾ Alfons měl v Londýně umělecká díla uschovaná v aukčním domě Christie's (uložil je zde již před válkou), kde v červnu 1939 byla některá z nich předmětem prodeje.³²⁾ Snad

se jednalo o získání dalších finančních prostředků pro zajištění rodiny.

Bratři Rothschildové se nakonec rozhodli přečkat válku ve Spojených státech amerických. Alfons se se svou rodinou a podloměným zdravím roku 1940 nalodil na linkový parník Samaria směřujícím do New Yorku. Rodina si opatřila prostorný byt na 1040 Park Avenue, prestižní třídě na Manhattanu.³³⁾ Na letní a podzimní měsíce si pronajali usedlost Hillcrest v přímořském letovistu Bar Harbor (což lze chápat jako alternativu k panstvím Šilheřovicím a Langau, kde před válkou trávili tyto měsíce).³⁴⁾ Důvod výběru místa pravděpodobně také spočíval ve snaze zlepšit zdraví a duševní stav Alfonse, který byl slabý, nešťastný a zklamaný. Hraběnka Cecilia Sternberg ve své autobiografii uvádí, že Clarice tvrdila, že Alfonse ani tak nebolely materiální ztráty, jako zrada těch, které považoval za přátele a osud, který potkal jeho lid (tedy holocaust). Také mu chyběla vlast.³⁵⁾ Alfons se již nestihl adaptovat na nové prostředí. Byl to právě Bar Harbor, kde v létě roku 1942 zemřel.³⁶⁾ Pravděpodobně se jednalo o srdeční příhodu, jak Clarice konstatovala: „Nemohla jsem ho zachránit. Bylo to jeho srdce. Muselo puknout.“³⁷⁾

Smuteční obřad barona Alfonse se konal v pamětní kapli Riverside v New Yorku. Jeho tělo bylo dočasně uloženo na hřbitově Cypress Hills v Brooklynu, kde mělo přečkat až do skončení války.³⁸⁾ Následně mělo být převezeno na židovský hřbitov Prilly ve švýcarském Lausanne, kde spočíval Alfonsův předčasně zesnulý syn Albert.³⁹⁾

Clarice najednou bez Alfonse musela převzít veškerou zodpovědnost za rodinu a boj o ukradený majetek. Během války dobrovolničila v nemocnicích a charitativních institucích.⁴⁰⁾ Zajistila dcerám britské občanství a podařilo se jí přežít brutální napadení, které mohlo skončit její smrtí.⁴¹⁾ Po válce se poměry v rodině změnily. Dcery se provdaly za Američany, kvůli traumatům z války a přetrvávajícímu antisemitismu ve společnosti se výrazněji nehlásily ke svému židovskému původu. Jejich manželé byli křesťané, a tak byly děti vychovávány v tomto duchu.⁴²⁾

Bratři Louis a Eugène Rothschildovi již v Americe setrvali. Jejich životy pokračovaly dál. Louis a Clarice se aktivně věnovali navrácení zkonfiskovaného majetku až do jejich smrti. Navštívili poválečnou Vídeň a Clarice se po roce 1955 navrátilo panství Langau v Dolním Rakousku. Když si Louis von Rothschild 15. ledna 1955 zašel zaplavat do nádherně průzračného moře zálivu Montego na Jamaice, ranila ho mrtvice. Bylo to ve stejný den, kdy započala demolice jeho

bývalého vídeňského paláce.⁴³⁾ Clarice zemřela v únoru 1967. Její tělo bylo převezeno za Alfonsem a synem do Švýcarska, aby všichni mohli spočívat bok po boku. Byl to právě Eugène, poslední mužský představitel vídeňské linie Rothschildů, který zemřel v úctyhodném věku 92 let v okázalé nádheře Monte Carla roku 1976. Dcery Alfonse a Clarice pokračovaly v odkaze a snažily se získat rodinný majetek. K velkému zlomu došlo v roce 1998, kdy nastala restituce velkého množství uměleckých děl v Rakousku.⁴⁴⁾ Náročný boj pokračuje do dnešních dnů. V roce 2015 věnovali potomci Rothschildů Muzeu krásných umění v Bostonu značnou část uměleckých sbírek, které kdysi zdobily vídeňské paláce jejich předků.⁴⁵⁾ Následy byli vídeňští Rothschildové a jejich osudy prezentováni na velkolepé výstavě, která proběhla v Židovském muzeu ve Vídni od prosince 2021 do června 2022.⁴⁶⁾

Po dobu téměř sto let byli vídeňští Rothschildové spojeni se Šilheřovicemi a dalšími obcemi na dnešním Hlučínsku. Lidé, kteří byli v jejich službách nebo se dostali do jejich blízkosti, určitě vnímali jejich působení jinak, než jak je později líčila nacistická či komunistická propaganda. Jméno rodiny zůstalo v povědomí řady lidí a zprostředkovaně též vnuků a pravnuků těch, kteří se ještě s posledními dvěma generacemi Rothschildů setkali. Alfons Rothschild pro nás zůstává stále do jisté míry osobou tajemnou a neznámou. V odborné literatuře a i v rodinné paměti je připomínán jen okrajově. Sám si nevedl deník, ani se nesvěřoval nikomu dalšímu, kdo by jeho vnitřní myšlenkový svět, jeho úvahy, názory, záměry, touhy, radosti či obavy zachytil. Působení Rothschildů na Hlučínsku můžeme interpretovat a hodnotit různě. Kdo bude v jejich členech chtít vidět příklad společenské třídy odtržené od všedních starostí prostých lidí, nebudeme mu moci jeho pohled vyvrátit. Stejně tak jako tomu, kdo v nich bude chtít rozpoznat řádné zaměstnavatele, mecenáše a dobrodince. Posouzení necháváme laskavě na každém čtenáři. Jisté je, že odkaz Alfonse a jeho rodu nadále pokračuje. O Rothschildech jsme určitě neslyšeli naposledy.

Poznámky:

1) Jednalo se např. o články: "Z Rothschildova království na Hlučínsku", *Národní osvobození*, roč. 10., č. 195, ze dne 22. 8. 1933, s. 2; "Hnědé nebezpečí na Hlučínsku", *Duch Času*, roč. 35, č. 107, ze dne 7. 5. 1933, s. 2; nebo "Jak se zachází s českými zaměstnanci na Rothschildových statcích", *Národní listy*, roč. 73., večerní vydání ze dne 22. 8. 1933. Alfons Rothschild dal na základě podnětů z úředních míst údajně instruovat své

zaměstnance, aby se neangažovali v německém národním hnutí, neboť v opačném případě by to pro ně mohlo znamenat propuštění ze služeb. Otázkou zůstává, do jaké míry bylo toto navenek komunikované oficiální stanovisko myšleno vážně. Viz ZAO, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, kart. č. 350, sign. 13/147.

- 2) Článek „Zajistíte hranice!“ otevřeně vytýká, že mezi zaměstnanci Alfonse a Louise Rothschildových, stejně jako knížete Lichnovského, jsou výhradně Němci, kteří se doposud nenačili česky. *Národní listy*, roč. 76., č. 288, ze dne 21. 10. 1936, s. 3.
- 3) Archiv Vítkovice, a. s., fond VHHT, karton č. 69, inv. č. 405. Na článek z Českého slova, č. 96, ze dne 7. 4. 1935 „Co se dělá na statku Dra. Rothschilda“ reagoval Okresní úřad v Hlučíně sepsáním zprávy presidiu zemského úřadu v Brně. Text zprávy byl přeposlán též generálnímu řediteli Vítkovických železáren Oskaru Federerovi se žádostí o uvědomění barona Rothschilda.
- 4) 100 kuksů v celkové hodnotě 599 milionů tehdejších korun bylo rozděleno mezi Rothschildy a Gutmanny v poměru 50:50. Každý ze tří bratrů Rothschildových vlastnil 16,67% Vítkovic, což odpovídalo téměř 100 milionům korun. Roman SANDGRUBER: *Rothschild. Glanz und Untergang des Wiener Welthauses*. Wien 2018, s. 440.
- 5) *Reichenberger Zeitung*, č. 253 ze dne 29. 10. 1931, s. 4.
- 6) Článek „Pozvolná likvidace majetků Rothschildů,“ *Polední list*, roč. 12., č. 288, ze dne 16. 10. 1931, s. 5.
- 7) Roman SANDGRUBER: *Rothschild. Glanz und Untergang des Wiener Welthauses*. Wien 2018, s. 441.
- 8) *Wiener Salonblatt*, č. 8, ze dne 9. 4. 1933, s. 2.
- 9) Tamtéž, č. 12, ze dne 16. 6. 1935, s. 13.
- 10) Tamtéž, č. 12, ze dne 13. 6. 1937, s. 17.
- 11) Tamtéž, č. 9, ze dne 3. 5. 1936, s. 10.
- 12) Tamtéž, č. 17, ze dne 23. 8. 1936, s. 3.
- 13) Tuto informaci uvedl pouze *Polední list*, roč. 12., srpen 1938.
- 14) Provenienzforschung. Rozhodnutí o navrácení knihy Imitace Krista potomkům Rothschildů z 30. 3. 2022, dostupné online na: https://provenienzforschung.gv.at/beiratsbeschluesse/Rothschild_Alphonse_Clarice_2022-03-30_english.pdf (citováno 1. 10. 2022).
- 15) Korespondence s Nancy Clarice Tilghmanovou (potomek Alfonse a Clarice), 11. 6. 2018.
- 16) *Wiener Salonblatt*, č. 24, ze dne 28. 11. 1937, s. 4.
- 17) Brož nebyla nikdy zkonfiskována nacisty. Clarice si ji vzala na pobyt do Londýna. Byla později darovaná potomky Bettiny Looram de Rothschild slavnému Muzeu krásných umění v Bostonu.
- 18) *Wiener Salonblatt*, č. 11, ze dne 30. 5. 1937, s. 4.
- 19) Tamtéž, č. 2, ze dne 23. 1. 1938, s. 13.
- 20) Korespondence s Nancy Clarice Tilghmanovou, 11. 6. 2018.
- 21) Tamtéž.
- 22) *The Art Newspaper* ze dne 31. 12. 2012, dostupné online na: <https://www.theartnewspaper.com/2013/01/01/bettina-looram-dies> (citováno 1. 10. 2022).
- 23) Provenienzforschung. Rozhodnutí o navrácení knihy Imitace Krista potomkům Rothschildů z 30. března 2022, dostupné online na: https://provenienzforschung.gv.at/beiratsbeschluesse/Rothschild_Alphonse_Clarice_2022-03-30_english.pdf (citováno 1. 10. 2022).

- 24) Tamtéž.
25) Jewish Telegraphic Agency Daily News Bulletin, roč. 37., č. 11, sv. 22, ze dne 17. 1. 1955, s. 6.
26) Cecilia STERNBERG: *The Journey*. Častořovice 1999, s. 295–296
27) Monika TATZKOW – Melissa MÜLLER: *Lost Lives, Lost Art. Jewish Collectors, Nazi Art Theft and the Quest for Justice*. New York 2010, s. 209–215.
28) *Polední list*, roč. 12., č. 192, ze dne 13. 7. 1938, s. 5.
29) Tamtéž č. 213, ze dne 3. 8. 1938, s. 5.
30) Tamtéž, roč. 12., č. 213, ze dne 3. 8. 1938, s. 5.
31) Národní archiv, Praha-Chodovec, fond Ministerstvo školství, Praha kart. 3314, inv. č. 371. Alfonsu Rothschildovi bylo povolení vývozu uděleno 26. 1. 1939.
32) Viz popis provenience zátiší od Narcisse Virgile Diaz de la Peña, dostupný online na: <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2014/19th-century-european-paintings-115102/lot.7.html> (citováno 1. 10. 2022).
33) University of Pennsylvania Libraries Special Collections, Filadelfie, dokumenty Mahler-Werfel 1946-1960, složka 1027. Dopisy Clarice von Rothschild adresované Almě Mahlerové.
34) *The New York Times* ze dne 16. 6. 1942.
35) Cecilia STERNBERG: *The Journey*. Častořovice 1999, s. 295–296
36) *The New Yorker* ze dne 21. 11. 1942, s. 11.
37) Cecilia STERNBERG: *The Journey*. Častořovice 1999, s. 295–296.
38) *The New Yorker* ze dne 21. 11. 1942, s. 11.
39) Osobní rozhovor s Geoffreyem Robertem Hoguetem přes aplikaci Zoom ze dne 14. 4. 2021.
40) University of Pennsylvania Libraries Special Collections, Filadelfie, dokumenty Mahler-Werfel 1946-1960, složka 1027. Dopisy Clarice von Rothschild adresované Almě Mahlerové.
41) *The New York Times* ze dne 11. 3. 1944, s. 15.
42) Osobní rozhovor s Geoffreyem Robertem Hoguetem přes aplikaci Zoom ze dne 14. 4. 2021.
43) Provenienzforschung. Rozhodnutí o navrácení knihy Imitace Krista potomkům Rothschildů z 30. března 2022, dostupné online na: https://provenienzforschung.gv.at/beiratsbeschluesse/Rothschild_Alphonse_Clarice_2022-03-30_english.pdf (citováno 1. 10. 2022).
44) *The Art Newspaper* ze dne 31.12.2012, dostupný online na: <https://www.theartnewspaper.com/2013/01/01/bettina-looram-dies> (citováno 1. 10. 2022).
45) Článek k výstavě „Obnovení odkazu rodiny Rothschildů“ dostupný online na: <https://www.mfa.org/news/restoring-a-legacy-rothschild-family-treasures> (citováno 1. 10. 2022).
46) Článek k výstavě dostupný online na: https://www.jmw.at/ausstellung/die_wiener_rothschilds_ein_krimi (citováno 1. 10. 2022).

Restaurování sochy sv. Jana Nepomuckého

Tomáš Skalík

12 / 2022 / 2

Dobové mince nalezené v podstavci sochy, foto autor

V roce 2020 jsem byl poprvé s panem Josefem Hlubkem obhlédnout pískovcovou sochu sv. Jana Nepomuckého v Dlouhoveské ulici v Hlučíně. Socha, svým tvarovým provedením na první pohled starobylého vzhledu, byla nenápadně situována v rohu soukromé zahrady. Po prozkoumání situace na místě vyvstalo několik otázek. Odkud socha původně pochází? V jakém stavu se nachází materiál kamene pod vrstvami nepůvodních nátěrů? Kam se poděla svatozář? Co je uvedeno v latinských textech na podstavci sochy? Během následujícího restaurování se podařilo na některé z otázek odpovědět, jiné se však v průběhu práce objevily a jejich zodpovězení na badatele teprve čeká. Restaurování skulptury s podstavcem, které objednalo město Hlučín, bylo zahájeno na jaře 2021. Při demontáži jsme se soustředili na citlivou manipulaci

s kamennými částmi (nikdo nedokáže určit stav kamene pod tak silnými nánosy barev, jakými byla památka opatřena). Během demontáže jsme učinili první objev. Nález korodovaného plechového hrnečku s dobovými mincemi v podstavci sochy nám po jejich očištění potvrdil dataci přesunu sochy na současné místo v roce 1786, jak je uvedeno na podstavci díla. Všechny nalezené mince byly zhotoveny před tímto rokem.

Jednou z nejnáročnějších částí práce bylo odstranění nepůvodních nátěrů ze sochy i podstavce. Hrubé vrstvy velmi tvrdých a barevně nevzhledných nátěrů zakrývaly jemnou modelaci kamene. Odstraňování sice trochu napomohly chemické metody změkčením nátěrových vrstev rozpouštědly, hlavní práce však spočívala v pečlivé ruční mechanické práci skalpelem. Dočištění povrchu jsme pak realizovali metodou nízkotlakého čištění tryskáním jemným mikroabrazivním médiem. Tento postup nejenže odhalil bravurní sochařskou zručnost umělce, ale také zachoval zbytky původní polychromie v hloubkách dekorace šatů i tváře a křížifixu.

Následoval proces zpevnění degradovaného kamene, který byl postupně hloubkově napuštěn organokřemičitými zpevňovacími roztoky, které mu po vytvrzení navrátily dřívější pevnost a optimální mechanické vlastnosti. Již během této fáze jsme si byli dobře vědomi, že máme v ateliéru mimořádné sochařské dílo, jehož krása se potvrzovala každým následným krokem restaurování. Když jsme slepili mnoho rozlomených prvků do původních celků a vytmelili chybějící detaily a defekty modelace, proběhla nejprve odborná debata s památkáři na téma finální povrchové úpravy a prezentace díla na základě zjištěných poznatků a až poté jsme přistoupili k odvážnému kroku, vrátit památce něco z její původní barevnosti. Náznaková barevná rekonstrukční retuš, kterou můžeme vidět po dokončení díla, je tedy výsledkem poznání zbytků původních barev a analogického bádání.

Díky znalostem a zkušenostem odborníků na latinské texty z brněnského petrovského kláštera a z Velehradu se podařilo přeložit nápisy na podstavci sochy, které mimo jiné potvrdily naše původní domněnky a odpověděly na několik zásadních otázek. Totiž, že socha původně stála ještě na jiném místě, než kde se nachází dnes. Víme také, že byla zhotovena v roce 1726 v době, kdy sv. Jan Nepomucký byl uctíván, ale ještě nebyl svatořečen. Proto také tato socha nemá a nikdy neměla charakteristickou svatozář s pěti šesticípými hvězdami, ale pouze neobvyklou zlatou obruč kolem biretu. Dodejme, že nápis ve spodní části podstavce s datací 1736 není kompletní a upomíná se na jinou událost z historie sochy. Přesto stále zůstává otázkou, kde socha stála původně. Nezdopovězenou

Detail sochy sv. Jana Nepomuckého před a po renovaci, foto autor

rovněž zůstává otázka, kdo je autorem, který památku vytvořil. Z provedení je zřejmé, že se jednalo o mistra svého řemesla majícího v rámci celého území dnešního Hlučínska jen několik srovnání.

Socha je dnes umístěna opět v Dlouhovské ulici před budovou bývalého hostince v místech, kde se nacházela pravděpodobně do roku 1876. Do podstavce sochy byly vráceny historické mince spolu s několika soudobými dokumenty jako vzkaz pro budoucí generace. Práce na obnově této památky pro nás byla mimořádně zajímavým a inspirujícím úkolem. Jsme rádi, že jsme se mohli na její renovaci podílet.

Památník sv. Ignáce a sv. Barbory ve Velkých Hošticích

12 / 2022 / 2

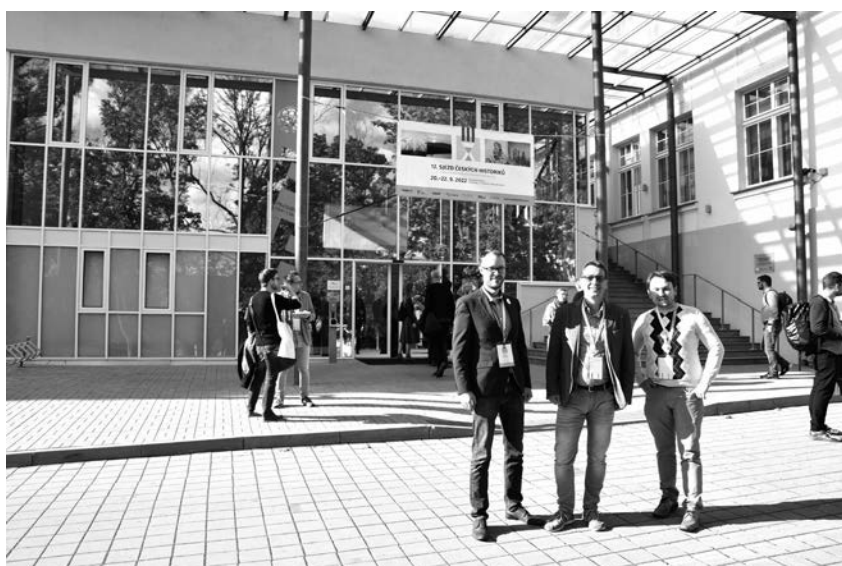
V neděli 12. června letošního roku byl ve Velkých Hošticích slavnostně vysvěcen památník sv. Ignáce a sv. Barbory v upomínce na Ignáce Dominika hraběte Chorinského z Ledské a jeho manželku Marii Barboru Hodickou z Hodic, kteří se zasloužili o rozvoj Velkých Hoštic v průběhu a po konci slezských válek. Hrabě zde dal postavit zámek, kde se mj. konala divadelní představení a působila zde zámecká kapela. Rovněž se zasloužil o založení zdejší farnosti a zahájil výstavbu kostela sv. Jana Křtitele. Památník z umělého kamene s figurálním výjevem dle návrhu sochaře Daniela Klosoho nechal na vlastní náklady postavit místní patriot Robert Winkler.

Z činnosti muzea

Nové přírůstky

Do sbírek muzea přibyla od naší poslední zprávy řada nových předmětů. Mimo jiné to bylo funkční mechanické kancelářské ořezávátko na tužky podle patentu z roku 1910, dále soubor oděvů (kabáty, klobouky, rukavice, boty) a dalších textilií darem jednoho manželského páru z Hlučína, talíř s rodovým erbem rodiny Sczukových z Petřkovic ze čtyřicátých let 20. století, několik kusů kuchyňského náčiní, dvě sady kuchyňských příborů, reklamní popelník Holuschovy cihelny a konečně vázaná knížečka vydaná kmotry Macháčkovými v upomínce na svatý křest jejich kmotřenky Anežky z roku 1938.

Historici Muzea Hlučína na celostátního sjezdu českých historiků v Ústí nad Labem

Z činnosti muzea

S příchodem léta otevřelo Muzeum Hlučína výstavu Hany Pustkové „*Fantastická stavebnice* aneb Svět stvořený z LEGO“. Hlavním lákadlem byl dětský koutek s kostkami pro nejmenší a zvláště model obce Kobeřice vytvořený kroužkem dětí z tamní základní školy. Výstavu vidělo přes čtyři tisíce návštěvníků.

V polovině roku muzeum iniciovalo záchranný archeologický výzkum formou zjišťovacích sond kolem bašty a hradební zdi na farní zahradě. Jde nejspíše o jedinou lokalitu ve městě Hlučíně, která nebyla dotčena stavebními zásahy moderní doby. Jedná se o významné místo z hlediska možného poznání vzniku, podoby a vývoje městského opevnění. Výsledná hodnotící zpráva archeologů se očekává v průběhu příštího roku. Během výzkumu poskytlo muzeum archeologům brigádnickou výpomoc. Souběžně proběhl z iniciativy muzea nedestruktivní geofyzikální průzkum podzemí

kostela sv. Jana Křtitele. Na jeho výsledky si rovněž budeme muset počkat do příštího roku.

V srpnu se v Praze konala generální konference Mezinárodní rady muzeí. Pro Muzeum Hlučína bylo velkou poctou stát se součástí této mimořádné celosvětové mezinárodní akce. V rámci programu byla schválena nová definice muzea: „*Muzeum je stálá nezisková instituce ve službách společnosti, která odborně zpracovává, sbírá, konzervuje, interpretuje a vystavuje hmotné i nehmotné dědictví. Muzea jsou otevřená veřejnosti, přístupná a inkluzivní. Podporují a rozvíjejí rozmanitost a udržitelnost, fungují a komunikují eticky, profesionálně a za účasti různých komunit. Nabízejí rozličné podněty pro vzdělávání, potěšení, reflexi a sdílení vědomostí.*“ Jelikož Muzeum Hlučína dlouhodobě usiluje o změnu stereotypního nazírání muzejnictví, vítá výslednou definici a vnímá ji pozitivně.

Součástí generální konference světových muzeí byly návštěvy účastníků do jednotlivých regionů. Také Muzeum Hlučína hostilo delegáty konference. Program hostičího projektu s názvem *Domov nebo Heimat?* a výrobu doprovodných propagačních materiálů finančně podpořil Moravskoslezský kraj.

Období podzimu bylo velmi činné. Svou osvětově vzdělávací funkci dále plnila putovní výstava „Hlučínsko v kostce“. Během svých podzimních toulek navštívila obce Kobeřice a Sudice. V sobotu 10. září se uskutečnil poznávací zájezd Společnosti přátel muzea Hlučína po památkách a architektonicky hodnotných stavbách západního Jeseníka. Tentokrát se předmětem zájmu staly Zlaté Hory, Vidnava, Jeseník, Travná a Bílá Voda. Ve dnech 20. – 22. září se historici Muzea Hlučína zúčastnili celostátního sjezdu českých historiků v Ústí nad Labem. Problematice muzejnictví zde byl věnován jeden z dvacítky přednáškových panelů a Muzeum Hlučína zde představovalo inovativní možnosti expozic. V sobotu 8. října se muzeum zapojilo do programu celodíeczní ministrantské poutě, která se tentokrát konala v Hlučíně. Potkalo se zde více než tři sta ministrantů. Pro starší z nich byl určen workshop na téma „Kostely na Hlučínsku“, mladší hoši navštívili stálou expozici, kde pro ně byly připraveny nejrůznější poznávací úkoly. V pondělí 24. října zahájil svoji výstavu stálý podporovatel muzea a letošní jubilant Ing. Josef Barták. Výstava průřezově přiblížila autorovu uměleckou tvorbu, ať už v oblasti vlastní malby, kresby, designu nábytku nebo realizací rozmanitých interiérů. V době vydání tohoto čísla časopisu se těší návštěvníké oblibě výstava betlémů. Díky vstřícnosti řady zapůjčitelů se podařilo představit více než půl sta betlémů vyrobených nejrůznější technikou od řezbářství, přes

Josef Barták seznamuje na výstavě návštěvníky se svou uměleckou tvorbou

„Hlučínsko v kostce“ s dominantou kostela sv. Jana Křtitele v Sudicích

podmalbu na skle, drátkování až k patchworku. Jedinou se stala sbírka obsahující mechanické pohyblivé betlémy, starobylé vyřezávané polychromované betlémy ze Sudet či betlémské výjevy pod skleněným šturcem inspirované italským prostředím.

V roce 2022 se také dostalo pocty Muzeu Hlučína, když byl do senátu Asociace muzeí a galerií České republiky zvolen jeho ředitel Metoděj Chrástěcký. Muzeum Hlučína tak na celostátní úrovni reprezentuje celý Moravskoslezský kraj.

V současnosti je muzeum zapojeno do dvou celostátních projektů. První z nich síťuje česká muzea ve spolupráci s Národním filmovým muzeem NaFiM. Cílem je efektivnější výměna informací a inovativních přístupů. Druhý projekt s názvem Za horizontem – učíme se společně ve spolupráci s organizací Nová škola, o. p. s. se zaměřuje na rozvoj školního vzdělávání v muzeích a knihovnách. V jeho rámci vznikne řada nových edukačních programů, které budou reagovat na aktuální potřeby učitelů. Látka školních osnov má být podávána lokální perspektivou – prostřednictvím místních reálií. Vzájemná provázanost muzejní činnosti a školní výuky tak získává stále zřetelnější kontury.

Účastníci exkurze před kostelem sv. Františka z Assisi ve Vidnavě

Muzeum Hlučína se zapojilo do archeologického výzkumu na farní zahradě. Na snímku Dr. Jiří Neminář v poloodkryté baště.

Dr. Jiří Jung při výkladu v kostele Neposkvrněného početí Panny Marie v Travné

Proměny: Most u Kolečkova mlýna

Původní most přes Opavu byl mezi Kozmicemi a Jilešovicemi vybudován v roce 1967. Po pětadesáti letech dosloužil a v rámci projektu rekultivace a sanace Hlučínského jezera byl nahrazen novým obloukovým mostem s dolní mostovkou. V době uzávěrky tohoto čísla most ještě nebyl předán do užívání.

Literatura

Zdeněk Kravar, Marta Linzmajerová

12 / 2022 / 2

Dušan Janák a kol., **Národnosti menšiny a migrace v českém Slezsku a na severní Moravě ve 20. a 21. století**

Opava 2021, 279 s.

Pracovníci Slezské univerzity v Opavě a Slezského zemského muzea připravili v rámci projektu „Právní, historické a společenskovední aspekty nových a tradičních menšin v České republice“ publikaci, která dané téma rozvíjí na území severní Moravy a českého Slezska, tedy také na Hlučínsku. V úvodní části je vysvětlena základní terminologie této problematiky a zhodnocena dosavadní literatura. Následuje charakteristika zkoumaného území z hlediska migrace a vývoje zde žijících menšin. V dalších oddílech autoři věnují pozornost tradičním menšinám v historickém kontextu a rozebírají genezi nových zde žijících národnostních menšin po roce 1945. Čtenář se tak může seznámit s vývojem slovenské, romské, řecké, vietnamské a ukrajinské menšiny v regionu. Ve zvláštním exkurzu je v závěru knihy představena geneze menšin na Osoblažsku. Zajímavý pohled přináší autoři rovněž na moravskou a slezskou národnost v současné České republice. Kniha je vybavena množstvím přehledů a mapek, jakož i fotografiemi. Soupis literatury

a pramenů k uvedené problematice je velmi obsáhlý a umožňuje tak zájemci o toto téma najít další zdroje pro studium.

Ondřej Kolář, **Mimořádný lidový soud v Opavě a „velká“ retribuce v západním Slezsku 1945–1948**

Opava 2021, 154 s.

Mezi dlouhodobé vědeckovýzkumné úkoly Slezského ústavu při Slezském zemském muzeu patří tematika poválečného retribučního soudnictví. Mimořádné lidové soudy fungovaly v Československu v letech 1945 až 1948 a jejich cílem bylo vyrovnat se s proviněním občanů v době okupace. Před soudy byli prošetřováni nejen aktivní němečtí nacisté, ale také čeští kolaboranti. Opavský mimořádný lidový soud byl kompetentním také pro oblast Hlučínska. Autor mohl pro svou práci využít písemnosti fondu Mimořádný lidový soud Opava, jenž je uložen v opavském zemském archivu. Svou knihu rozdělil na několik částí, v nichž se věnuje určité sociální skupině souzených (mj. vyzvědači, udavači, dozorcí, straničtí a veřejní funkcionáři). Kniha splňuje všechna kritéria vědecké publikace, včetně poznámkového aparátu a přehledu pramenů a literatury.

Dolní Benešov

Marek Skupien

12 / 2022 / 2

Dolní Benešov (1293 Benessow, 1334 Benzschov, 1836 Benešovo, od 1924 Dolní Benešov; německy Beneschau) se rozkládá asi 6 km severozápadně od Hlučína. Leží na jižním okraji Hlučínské pahorkatiny na březích největšího rybníka Opavska – Nezmaru, ze severu je pak obklopen dalšími pěti malebnými rybníky.

Vznik osady je nutno klást do doby před vrcholnou kolonizací. Dolní Benešov se poprvé připomíná v roce 1293 v souvislosti s majetkovou transakcí mezi opavským vévodou Mikulášem I. a jeho kmotrem Zbyslavem z Bohuslavice, řečeným z Benešova, příslušníkem klanu Benešoviců. K erbů zavinuté střely náleželi rovněž páni ze Štrálku, kteří vystupují jako další spolehliví vlastníci Dolního Benešova. Roku 1337 se připomíná mlýn v Mlýnově (v těsné blízkosti Benešova), který získal Jaroš z Drahotuš. V roce 1366 se poprvé zmiňuje farář – Václav Mikulášův, zvaný Moravec (kostel se explicitně uvádí k roku 1588). K roku 1377 se již Drahotušové představují jako majitelé celého dolnobenešovského dominia, ke kterému tehdy náležely, vedle

Dolního Benešova jako střediska, také vsi Bohuslavice, Kozmice a Závada. Roku 1493 na žádost Beneše z Drahotuš udělil král Vladislav II. Jagellonský městečku „...kteréž jest znovu ustaveno a vyzdviženo...“ znak (štiku držící plotici v ústech v červeném poli), právo pečetit zeleným voskem, osmidenní výroční trh o sv. Markétě a týdenní trh ve středu. Z privilegia vyplývá, že Dolní Benešov již kdysi městská práva obdržel (nedostatek pramenů nedovoluje uspokojivě řešit otázku datace jak prvotní lokace, tak ztráty městského statusu – stalo se tak asi za česko-uherských válek, protože před rokem 1456 si Hynek Kravařský ze Šlevic půjčil peníze od dolnobenešovského měšťana Hošťála). Výsady se nevztahovaly na Mlýnov, který po roce 1349 (uveden naposledy jako „Lyna“) s Dolním Benešovem sídelně splynul. Název Mlýnova zanikl, ale setkáváme se s ním od 16. století v podobě dolnobenešovského předměstí, později se vyskytuje také označení „Dorf Beneschau“. Jednalo se o samostatnou ves (správně sloučenou s Dolním Benešovem

Rozloha: 14,8 km²
Průměrná nadmořská
výška: 231 m
Počet obyvatel: 4038
(2020)

Listina Vladislava II. Jagellonského z roku 1493 s vyobrazením znaku městečka Benešova, Státní okresní archiv Opava

až roku 1873) přiřazovanou k městečku pouze účelově. V roce 1510 udělili Jan a Vavřinec z Drahotuš obyvatelům Dolního Benešova, Kozmic a Bohuslavic právo odúmrti a poté (1526) jim za náhradu zrušili některé poddanské povinnosti. Ve snaze podpořit ekonomickou prosperitu městečka pak osvobodili v roce 1535 dolnobenešovské za roční plat od robot, kromě údržby náhonů k rybníkům a mlýnu. Dále jim udělili právo svobodně vařit pivo za podmínek obdobných jako v Hlučíně. V roce 1553 se poprvé zmiňují panský pivovar a lihovar. Pravděpodobně již za Benešoviců byla na území Mlýnova vystavěna tvrz (poprvé se připomíná až v první třetině 15. století). Drahotušové tvrz (chráněnou velkými rybníky) upravili a zvětšili (svědčí o tom např. pozdně gotický portál z roku 1498). K roku 1535 máme poprvé doloženou existenci fojta a ve stejné době prameny hovoří o konšelích. Roku 1590 vystírali v majetkové držbě Drahotuše Mošovští z Moravčína (krátce poté vedli o panství spor s Šípy z Bránice). Ti přestavěli tvrz na renesanční zámek a rozšířili jej o novou barokní budovu. V roce 1599 podrobně upravili měšťanům robotní povinnos-

ti a platy (jejich zatížení se oproti privilegii z roku 1535 značně zhoršilo). O šest let později pak konfirmovali a rozmnožili výsady městečka (jejich šíře není známa). Dolní Benešov velmi postihla třicetiletá válka. V roce 1628 zde byly obsety pouze dva lány. V roce 1607 se v Dolním Benešově uvádí 36 osedlých, v roce 1643 bylo na předměstí jen 11 osedlých. Roku 1655 evidujeme 44 osedlých měšťanů a 7 poustek, 15 řemeslníků a 4 řezníky, na předměstí tehdy bylo 17 sedláků a 2 pusté selské statky, 10 osedlých a 6 pustých zahradnických usedlostí. Tehdy se uvádějí v Dolním Benešově 3 mlýny, panský pivovar a panská pila. Dolní Benešov zároveň ztratil některé výsady. Jejich obnovení není zcela jisté. Každopádně v roce 1699 obnovil císař Leopold I. městečku právo jednoho ročního trhu a dal mu navíc další dva výroční jarmarky. V 17. a 18. století probíhaly spory měšťanů s vrchností o právo vařit a šenkovat pivo (měšťanský pivovar se poprvé uvádí roku 1678). V roce 1676 Dolní Benešov z velké části vyhořel. Po válce vzrostly nároky na robotu a platy. Tak v roce 1655 museli měšťané robotovat z každého domu tři dny o žních a tři dny hrabat seno.

Poddanské povinnosti byly hlavním důvodem namnoze nevyrovnaného vztahu k vrchnosti, který se odrazil ve vzájemných sporech, např. v letech 1688–1689, 1712–1716 a 1721–1722. Po dědicích Mošovských (vlastnické poměry byly složité) se počátkem 18. století ujali dolnobenešovského zboží Kalkreiterové, za kterých získal zámecký komplex barokní podobu. V letech 1722–1774 vlastnili panství rody Zuanna a Palm, od roku 1774 Hennebergové a v období 1831–1839 Eduard Maria Lichnovský (odkoupil dominium od dědiců Hennebergů). Poté získal statek v dražbě belgický bankéř Lejeune, jehož dědicové prodali dominium v roce 1856 Rothschildům (poslední majitelé). Roku 1742 se Dolní Benešov stal součástí Pruska (k Československu pak byl připojen v roce 1920, v letech 1938–1945 náležel Německu). V roce 1745 se u Dolního Benešova odehrály dvě prusko-rakouské bitvy. Dolní Benešov byl drobným městečkem zemědělsko-řemeslnického charakteru (cechy vznikají až v 18. století; k roku 1733 se uvádí 23 mistrů 10 řemesel). Podle karolínského katastru bylo ve dvacátých letech 18. století v obci 38 měšťanských domů, z 33 usedlých poddaných bylo 20 sedláků a 13 zahradníků. V roce 1830 žilo v městečku a vesnici dohromady 1035 obyvatel. V roce 1848 vypukla na panství rebelie. Povstalci dobyli zámek a ovládli načas městečko. V roce 1873 ztratil Dolní Benešov postavení městečka a byl degradován na venkovskou obec. Po přičlenění k Československu byl zařazen do administrativní kategorie městy (městečko), a to až do roku 1948 (s výjimkou let 1938–1945). Statut města získal opět až roku 1996. V období pruské vlády se obec úředně nazývala Beneschau (také v letech 1938–1945). Vládním výnosem ze dne 17. listopadu 1924 se stanovilo oficiální pojmenování na Dolní Benešov. V roce 1863 postihl Dolní Benešov velký požár. Zámek byl ve druhé polovině 19. století sídlem pruského regionálního policejního úřadu. V roce 1868 založili v Dolním Benešově obecní spořitelnu. Od roku 1874 se Dolní Benešov stal sídlem matričního úřadu (Standesamt). V roce 1890 byla v Dolním Benešově založena (původně stavební) firma D. J. Holuscha, která koncem dvacátých let 20. století zaměstnávala asi 160 dělníků a 120 hospodářských pracovníků a své produkty exportovala také do zahraničí. V roce 1913 v obci zřídili železniční stanici na trati Hlučín–Kravaře a poštu. V roce 1932 obec elektrifikovali. Nejsilnějším politickým subjektem v meziválečném období byli němečtí křesťanští sociálové. V době druhé světové války byl zřízen v zámku internační tábor a v Holuschově továrně zajatecký tábor. Obec byla osvobozena ve dnech 17.–18. dubna

1945 (válečné škody činily podle odhadu až 70% celkové hodnoty obce). V roce 1951 započali s výstavbou sídliště nazvaného Korea (v roce 1953 přejmenováno na Osada Míru). Po spojení (1979) Dolního Benešova se Zábřehem se obec stala střediskovou.

Dobová pohlednice Dolního Benešova, fotoarchiv Muzea Hlučínska

Ve městě stojí za pozornost zámek (dnes sídlo obecního úřadu; trojkřídlý barokní objekt přišel po úpravách z konce 19. století a ze třicátých let 20. století o jedno křídlo a ztratil svou původní podobu, okrasná zahrada byla přeměněna okolo roku 1800 v krajinářský park), barokní socha Immaculaty z roku 1784, raně barokní farní kostel sv. Martina (vystaven někdy mezi lety 1672–1691, v letech 1861–1863 postavena věž, zařízení klasicistní, na fasádě osazeny značně zvětralé náhrobníky příslušníků místní nobility pocházející ze staršího svatostánku), novogotická kaple Povýšení sv. Kříže z let 1872–1877, barokní kostnice u kostela, kaple sv. Jana na hřbitově z roku 1877, pomník Cypriána Lelka odhalený v roce 1922, pomník padlým v první světové válce z roku 1924 a špýchar z prvé poloviny 19. století.

Výběr z literatury:

Vilém PLAČEK – Magda PLAČKOVÁ: *Dolní Benešov a Zábřeh v proměnách času...* Dolní Benešov-Háj ve Slezsku 2002.

Kurt ŘEHÁNEK: *Kapitoly z dějin Dolního Benešova*. Dolní Benešov 1996.

Bruno SCHNEIDER: *Zur Geschichte von Beneschau im Kreise Ratibor*. Oberschlesische Heimat 2, 1906, s. 65–87, 140–159, 196–205.

Muzeum Hlučína – www.muzem-hlucinska.cz
Společnost přátel Muzea Hlučína – www.spmh.cz
facebook.com/muzeumhlucinska